

LAPSE ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE TÄITMINE ÜKSIKVANEMAGA PEREKONNAS

UURINGUARUANNE

Balti Uuringute Instituut

Tartu 2016

Uuring:	Lapse ülalpidamiskohustuse täitmine üksikvanemaga perekonnas
Uuringu autorid:	Kristjan Kaldur Maarja Vollmer Silver Sillak Nastja Pertsjonok
Uuringu teostaja:	Balti Uuringute Instituut
Tellija:	Sotsiaalministeerium

Balti Uuringute Instituut viis Naiste Tugi- ja Teabekeskuse tellimusel 2016. aasta kevadel üksikvanemate hulgas läbi küsitlusuuringu piloteerimise, eesmärgiga saada rohkem infot üksikvanemate olukorra ja laste ülalpidamisega seotud probleemide kohta.

Küsitlusuuring on osa projektist “*Üksikvanemate huvide kaitseks - ühiskonna nõrgema osa vaesuse vähendamine*”, mida viivad läbi Naiste Tugi- ja Teabekeskus, MTÜ Üksikvanema Heaks, Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koda ning Tähtvere Avatud Naistekeskus.

Projekti rahastatakse Norra toetuste 2009-2014 programmist „Sooline võrdõiguslikkus ning töö- ja pereelu tasakaal“.

SOTSIAALMINISTEERIUM

Tartu Naiste Varjupaik

Balti Uuringute Instituut
Lai 30
51005 Tartu
tel 6999 480
www.ibs.ee

Uuringutulemuste lühikokkuvõte

Erinevatel andmetel on Eestis ligikaudu 42 000 üksikvanemat, kes on õigustatud saama teiselt vanemalt lapse ülalpidamiseks elatist. Samal ajal elatisvõlgnikest lapsevanemate arv, kes oma ülalpidamiskohustust lapse ees ei täida, on enam kui 12 000. Ülalpidamiskohustuste täitmata jätmine teise vanema poolt - nii materiaalse kui ka mitte-materiaalse toe ja abi kaudu - võib suurendada aga oluliselt lapse vaesusriski sattumise ohtu ning mõjutada otseselt tema elukvaliteeti.

Käesolev uuring kaardistab üksikvanema profiili Eestis, eesmärgiga saada rohkem infot üksikvanemate olukorra ja laste ülalpidamisega seotud probleemide kohta. Tegemist on esimese selletaolise pilootuuringuga Eestis, mille eesmärgiks on anda lühiülevaade üksikvanemate olukorrast Eestis ning tuvastada üksikvanematega seotud teemavaldkonnad, mis vajavad edasist süvitsi uurimist. Uuring koosneb kolmest peamisest osast: kvalitatiivne sekundaarallikate analüüs varem läbiviidud teemaga seonduvatest uuringutest, kvantitatiivne küsitlusuuring üksikvanemate sihtrühma hulgas ning poliitikasoovitused olukorra parendamiseks.

Kogutud andmete põhjal toome välja järgmised peamised järeldused üksikvanemate hetkeolukorra kohta:

- Aktiivne ja regulaarne teise vanema poolne osalemine lapse elus saab osaks ainult kümnendikule üksikvanemate lastest.
- Kohtu kaudu nõuab elatist välja 40% üksikvanematest. Vabatahtlikkuse alusel või vastastikune kokkulepe elatise maksmiseks on sõlmitud 32% üksikvanematest.
- Elatise tegelik maksmine toimub aga täielikult ja regulaarselt ainult 1/3 juhtudest. Ülejäänud juhtudel puudub elatise maksmine kas täielikult, või toimub väga ebahühtlaselt: summa varieerub märkimisväärselt kuude lõikes, maksmise regulaarsus kõigub aastate lõikes (üks kuu makstakse, teine kuu jäetakse maksmata, makstakse ainult meeldetuletuste peale), või on summa jäänud aastaid samaks, vahepealset elatustaseme tõusu arvestamata.
- Kuigi 1/3 elatise mittemaksjatest teeb seda olukorra sunnil (on kas töötud või reaalne sissetulek piisav vaid iseenda ülalpidamiseks), on 41% juhtudest olukorrad, kus mittemaksmine on põhimõtteline. Nemad on ka see rühm teistest lapsevanematest, kes elatise maksmisest kõrvale hoidmiseks või selle vaid osaliseks tasumiseks varjavad enda tegelikke tulusid ning vara.
- Veerandil (27%) üksikvanematest on jäänud elatise maksmine ja lapse ülalpidamine teise lapsevanemaga veel täielikult korraldamata. Neljandik neist ei soovi eri põhjustel kontakti teise vanemaga, neljandik eeldab, et teine lapsevanem pole niikuinii võimeline elatist maksuma, neljandikul pole isadust tuvastatud ning ülejäänud ei ole ülalpidamist korraldanud muudel põhjustel.
- Kohtusse on elatise väljanõudmiseks pöördunud 40% üksikvanematest, seevastu pooled neist (53%) ei ole täiendavalt riiklikku elatisabi taotlenud ega ei tea, kuidas seda teha. Kohtutäituri poole on pöördunud 62% kohtus käijatest, kuid reaalselt abi on neilt saanud umbkaudu pooled üksikvanematest. Enim ollakse rahul juristi poolt saadava abiga, kelle tööd peab tulemuslikuks 2/3 vastanutest, vähim abi on saadud sotsiaalkindlustusametnikelt (30%), kohtutäituritelt (31%) ning sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötajatelt (38%).
- Kohtu tööga on rahul umbkaudu kolmandik kohtusse pöördunutest, kolmandik annab keskmise hinnangu ning kolmandik ei ole kohtu tegevuse või selle tulemustega rahul ega üldse rahul.

- Ligikaudu kolmandik kohtusse mitte-pöördujatest pole seda teinud põhjustel, kuna neil puudub kas pealehakkamine või kes arvavad, et kohtus käimine läheb liiga kulukaks. Teine oluline rühm kohtusse mitte-pöördujatest on need, keda on kohtusse pöördumisel ähvardatud kas vägivallega (5%) või kes pole julgenud kohtusse pöörduda muude ähvarduste tõttu (16%): lapse äravõtmine, elukohast väljatõstmine või kardetakse muid teise lapsevanema poolseid võimalikke tegusid.
- Neil juhtudel, kus teisel vanema lapse ees ülalpidamiskohustus juriidiliselt puudub, on valdava enamuse põhjuseks isakande puudumine lapse sünniaktis. Pooltel juhtudel on selle põhjuseks lapse bioloogilise isa vastuseis (56%), neljandikul juhtudest ei soovi ema ise oma elu ja lapse kasvatamist lapse isaga jagada, ning 15% juhtudest on isakande puudumine mõlema vanema kahepoolne otsus.
- Teadlikkus elatisabifondist on suhteliselt suur: 69% üksikvanematest on fondist kuulnud. Alla poolte peavad selle loomist/toimimist enda jaoks kasulikuks (43%) ning vaid kümnendik arvab, et kavandatav elatisabi 100 eurot kuus lapsele on piisav. Üle poolte nõustub siiski meetmete ja sanktsioonidega, mis on ette nähtud elatisraha maksmisest kõrvalehoidjatele, sealjuures hinnatakse realistlikult, et sanktsioonid peavad olema paindlikud ning vastavuses teise lapsevanema töö spetsiifikaga või olukorraga.
- Pärast üksikvanemaks jäämist elab 75% last kasvatavatest vanematest üksi, ilma (uue) partnerita. Toetav tugivõrgustik on olemas ainult 35% üksikvanematest (valdavalt toetab neid olulisel määral kas lapse vanavanemad või uus partner). Seega 65% üksikvanematest kasvatavad last täielikult üksi, ilma olulist tuge kelleltki teiselt saamata.
- Regressioonianalüüs näitab selgelt, et elatisraha ei ole tühine summa, mis üksikvanema ja lapse elu kuidagi ei mõjuta – mudel selgitab, et mida väiksemas mahus ja ebaregulaarsemalt teine vanem lapse ülalpidamiskohustust täidab, seda tõenäolisemalt kulub üksikvanemal suhteliselt suurem osa igakuisest sissetulekust eluasemekulude ja toidu peale. Seega on teise lapsevanema poolne regulaarne rahaline toetus vahetu tegur, mis määrab otseselt olulise hulga üksikvanemate igapäevase toimetuleku.

Sisukord

Sissejuhatus.....	6
Terminoloogia	7
1. Küsitlusuuringu taust.....	8
2. Varasemalt läbiviidud uuringud.....	11
3. Küsitlusuuringu tulemused.....	13
3.1. Ülalpidamiskohustuse (mitte)täitmine.....	13
3.2. Ülalpidamiskohustuse formaalne või esialgselt kokkulepitud korraldus	14
3.3. Ülalpidamiskohustuse mittetäitmise põhjused	16
3.4. Abi saamine: juriidiline nõustamine ja kohtusse pöördumine	18
3.5. Elatise võlgnevus.....	21
3.6. Tugivõrgustikud ja abi saamine.....	22
3.7. Ülalpidamiskohustuse puudumine	24
3.8. Teadlikkus ja hinnangud elatisabi fondile	25
3.9. Ülevaade sihtrühmast: üksikvanema üldine elukorraldus ja toimetulek.....	26
4. Järeldused ja soovitused.....	29
4.1. Soovitused olukorra parendamiseks.....	29
4.2. Soovitused jätkuuringu läbiviimiseks	30
Küsitlusuuringu meetodika.....	31
Küsitlusuuringu regressioonitabelid	33
English summary	36

Sissejuhatus

Üksikvanemate olukorda ning elatist puudutavaid küsimusi on Eestis senimaani suhteliselt vähe analüüsitud. Teemaga olulisel määral seonduvad uuringud ei ole enam täies ulatuses päevakohased ega pole tänasele olukorrale vahetult kohaldatavad, kuna kajastavad vaid mõnda aspekti üksikvanemate tervikolukorra kirjeldamisel. Samal ajal on riik loomas elatisabi fondi, mille eesmärgiks on alates 1. jaanuarist 2017 luua mehhanism, mis tagaks lapsele määratud elatismaksete õigeaegse laekumise juhul, kui üks vanematest ei täida ülalpidamiskohustust. Elatisabi fondi põhimõte seisneb selles, et last üksi kasvatavad vanemad ei peaks tegelema raha väljanõudmisega - sellega tegeleb fond ja elatise nõue läheb lapsevanemalt üle riigile. Kuigi seisukohavõtte fondi või selle raames rakendatavate meetmete, sh sanktsioonide osas on väljendatud mitmeid, puudub siiani süstemaatiline ülevaade sellest, kuidas üksikvanemad ise fondiga suhestuvad või kas ja millisel määral nad seda enda jaoks kasulikuks peavad.

Käesolev küsitlusuuring võtab endale ülesandeks kaardistada üksikvanema profiili Eestis, eesmärgiga saada rohkem infot üksikvanemate olukorra ja laste ülalpidamisega seotud probleemide kohta. Tegemist on esimese selletaolise pilootuuringuga Eestis, mille eesmärgiks on anda lühiülevaade üksikvanemate olukorrast Eestis ning tuvastada üksikvanematega seotud teemavaldkonnad, mis vajavad edasist süvitsi uurimist. Uuring seab ülesandeks keskenduda kahele prioriteetsele teemale:

- milline on lapsevanema üldine elukorraldus ja toimetulek peale üksikvanemaks jäämist, ning
- kas ja millistel põhjustel teine vanem oma ülalpidamiskohustust lapse ees ei täida.

Küsitlustulemused annavad edasi ka üksikvanemate hinnangud loodavale elatisabi fondile, ning olukorrakirjeldused nendest üksikvanematest, kelle lapsel puudub sünnitunnistusel isakanne või kelle lapsele on isa nimi antud ema ütluse alusel.

Oluline on silmas pidada, et sõna *üksikvanem* ei ole vaid pelk ametlik definitsioon ühe spetsiifilise rühma iseloomustamiseks, vaid nende olukorda võibki kirjeldada läbi topelt-"üksi" - meie uuringutulemused näitavad, et valdav enamus üksikvanematest elab üksi, ilma teise partnerita, ning valdava enamuse puhul on nad ka lapse kasvatamisel jäetud teise lapsevanema poolt suuresti üksi. Kuigi paljude üksikvanemate toimetulek on hea ning teise vanema aktiivsus lapse kasvatamisel väga osalev ja toetav, on siiski suur hulk neid üksikvanemaid, kes elavad vaesuriskis ning kelle jaoks elatise regulaarne ning täies mahus tasumine on väga oluliseks toimetulekuallikaks.

Loodame, et käesoleva uuringu tulemused leiavad laiaulatuslikku kasutust, sealhulgas asjaomaste ametkondade poolt. Head lugemist ning jõudu ja pealehakkamist üksikvanemate olukorra edendamisel!

TERMINOLOOGIA

ÜKSIKVANEM

Üksikvanema all mõistetakse neid lapsevanemaid, kes kasvatavad oma last või lapsi peres üksi, s.t. ilma lapse teise bioloogilise vanemata. Sealhulgas on üksikvanemad ka need, kelle lapsel või lastel puudub teine ülalpidamiskohustusega vanem, kuna lapse sünnitunnistusele ei ole kantud isa nime või kui see on antud ema ütluse alusel.

TEINE LAPSEVANEM

Teise lapsevanemana käsitletakse antud küsitlusuuringus lapse teist vanemat, kellel on kohustus last ülal pidada. Mõnedel juhtudel oleme erisuse huvides kasutanud mõistet 'lahuselav lapsevanem', samal ajal arvesse võttes ka asjaolu, et paljud üksikvanemad ei ole lapse teise bioloogilise vanemaga kordagi koos elanud.

LAPS

Käesoleva küsitlusuuringu raames käsitletakse lapsena kuni 18-aastast isikut. Samuti käsitletakse lapsena ka kuni 21-aastast isikut, keda on vanemad kohustatud ülal pidama, kuna laps omandab veel põhi-, kesk-, kõrg- või kutseharidust. Lihtsuse huvides on enamikel juhtudel tekstis kasutatud sõna *laps*, olles samatähenduslik selle mitmusevormiga (*lapsed*).

ÜLALPIDAMISKOHUSTUS

Perekonnaseaduse kohaselt on lapse vanemad kohustatud last ülal pidama kuni lapse täisealiseks saamiseni. Kui laps omandab täisealisena põhi-, kesk- või kõrgharidust või omandab kutseharidust, lasub vanematel ülalpidamiskohustus kuni lapse 21-aastaseks saamiseni.

ELATIS

Elatis ehk nn aliment on lapse ülalpidamiseks makstav raha. Kui vanemad lähevad lahku või vanem lapse kasvatamises ei osale ega last rahaliselt ei toeta, on lapsel õigus saada teiselt vanemalt kohtu otsusel igakuiselt elatist.

ELATISABI

Elatisabi on ajutine riigipoolne abi last üksi kasvatavale ja tema ülalpidamise eest hoolitsevale vanemale. Elatisabi saab taotleda Sotsiaalkindlustusameti kaudu. Elatisabi saab taotleda alles siis, kui on algatatud kohtumenetlus lapsest lahus elavalt vanemalt elatise väljamõistmiseks ning kohtuotsus on olnud positiivne.

1. Küsitlusuuringu taust ja vajadus

Seadusest tulenevalt on mõlemal lapsevanemal võrdne kohustus oma lapsi ülal pidada. Samal ajal esineb palju olukordi, kus lahkumineku korral üks vanem oma kohustust lapse ees enam ei täida. Justiitsministeeriumi andmetel oli 2015. aastal kohtutäiturite käes täitemenetluses üle 12 000 elatisraha juhtumi, millest aastas suudavad kohtutäiturid lahendada vaid viiendiku.¹ Käesoleva küsitlusuuringu peamine eesmärk on kaardistada üksikvanemate olukord, keskendudes sealhulgas sellele, kuidas toimub elatise maksmine või mittemaksmine ning tuvastada põhjused, kas, miks ja kuidas toimub elatise väljanõudmine teise, lahuselava lapsevanema käest.

2011. aasta rahvaloenduse (2011 REL) andmetel kasvasid Eestis igas seitsmeteistkümnendas leibkonnas alaealised lapsed koos üksikvanemaga.² Kõikidest alla 18-aastaste lastega leibkondadest moodustavad üksikvanemaga leibkonnad veerandi. Üksikvanemaks on enamasti naised: 2011. aastal oli üksikemasid 92% ning ükskisasid 8% kõikidest üksikvanematest.³

2011. aasta rahvaloenduse andmetel elas veidi enam kui viiendik üksikvanematest koos vähemalt ühe alla 18-aastase lapsega. 17,5 % üksikvanematest elas aga koos 'muude isikutega', näiteks oma vanematega, seda eelkõige just toimetulekuraskuste põhjusel.⁴ Üldjoontes sarnane osakaal on ka käesoleva küsitlusuuringu valimi puhul.

Tabel 1. Üksikvanemaga leibkondade arv

	REL 2011 ⁵	OSATÄHTSUS	KÜSITLUSUURING	OSATÄHTSUS
VÄHEMALT ÜHE ALLA 18-AASTASE LAPSEGA ÜKSIVANEM	29 878	82,5%	506	75%
VÄHEMALT ÜHE ALLA 18-AASTASE LAPSEGA ÜKSIKEMA KOOS MUUDE ISIKUTEGA	6 338	17,5%	170	25%
KOKKU	36 216	100%	676	100%

Statistika näitab, et elatise kättesaamisega on probleeme igal neljandal üksikvanemal.⁶ Samuti viitavad uuringud ja eri osapoolte, sh huvikaitseorganisatsioonide seisukohavõttud, et riigi poolt seni rakendatavad meetmed elatise kättesaamise probleemi lahendamiseks ei ole olnud piisavad: elatisabi on võimalik saada lühiajaliselt ning sotsiaaltoetusi on võimalik taotleda kohalikul omavalitsuselt ainult siis, kui üksikvanema sissetulek on langenud alla toimetulekupiiri.

¹ 2014 aasta jaanuaris Justiitsministeeriumis toimunud huvigruppide ümarlaud; Ibrus, Kadri (2013), "Inimõiguste Kohus uurib, miks Eestis laste elatise kuidagi kätte ei saada", Eesti Päevaleht, 19.12.2013.

² Statistikaamet (2014), "Üksikvanematest Eestis", Statistikaameti statistikablogi.

³ Statistikaamet (2014), "Üksikvanematest Eestis", Statistikaameti statistikablogi.

⁴ 2011. aasta rahva eluruumide loendus, RL0712: Tavaleibkonnad leibkonna tüübi, elukoha ja näitaja alusel 31. detsember 2011 seisuga.

⁵ 2011. aasta rahva eluruumide loendus, RL0712: Tavaleibkonnad leibkonna tüübi, elukoha ja näitaja alusel 31. detsember 2011 seisuga.

⁶ 2014 aasta jaanuaris Justiitsministeeriumis toimunud huvigruppide ümarlaud; Ibrus, Kadri (2013), "Inimõiguste Kohus uurib, miks Eestis laste elatise kuidagi kätte ei saada", Eesti Päevaleht, 19.12.2013.

Vastavalt riigieelarve seadusele on toimetulekupiir 2016. aastal üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele 130 eurot kuus. Ka perekonna iga alaealise liikme toimetulekupiir on 2016. aastal 130 eurot kuus. Perekonna teise ja iga järgmise täisealise liikme toimetulekupiir on 104 eurot kuus. Erinevaid kulutusi arvesse võttes oli aga 2010. - 2012. aastal ühe vanemaga leibkonnas ühe lapse ülalpidamiskulu keskmiselt 291 eurot.⁷ Ülalpidamiskulu sõltub laste arvust: ühe lapsega leibkonnas on kulu 393 eurot, kahe lapsega leibkonnas 304 eurot ning kolme lapsega leibkonnas 176 eurot lapse kohta.⁸

Üksikvanema staatus on seega otseses seoses majandusliku toimetulekuga - kui üks vanematest ei maksa lahkumineku järgselt või ülalpidamiskohustusest tulenevalt lapsele elatist, peab leibkonda kahe asemel üleval vaid üks vanem. Üldjuhul kehtib seega seos, et mida rohkem on leibkonnas lapsi, seda kehvem on toimetulek. 2011 REL andmetel moodustasid ühe lapsega leibkonnad 73%, kahe lapsega leibkonnad 22% ning kolme lapsega leibkonnad 4% üksikvanemate leibkondadest. Toimetulek sõltub ka lapse vanusest, sest erinevas vanuses lastele tehtavad kulutused on erinevad.⁹ 2014. aasta andmetel elas suhtelises vaesuses 40% ja absoluutses vaesuses 16% üksikvanemaga leibkondadest.¹⁰

Leibkonna toimetuleku, kulutuste ja eelarve kohta saab infot Statistikaameti poolt läbiviidava Leibkonna eelarve uuringu alusel.¹¹ Uuringut viiakse läbi iga kolme aasta tagant ning 2015. aasta andmed avalikustatakse 2016. aasta oktoobris. Viimase, 2012. aasta uuringu andmetel oli ühe leibkonnaliikme ühe kuu kulutus 289 eurot, mis oli varasema aastaga võrreldes 17 eurot ehk 6% rohkem.¹² Leibkonna eelarve uuring annab aga infot vaid materiaalse toimetuleku osas. Majandusliku ilmajaätuse kõrval on oluline ka teise vanema mittemateriaalne roll. Teise vanema mitteosalemine lapse elus võib mõjuda halvasti nii lapsele endale kui ka üksikvanemale, kellel võib pingete tekkimise korral keeruliseks osutuda ka abi leidmine. Tugivõrgustiku puudumise korral (nt teised perekonnaliikmed, sõbrad) võib üksikvanemale osutunud koormus oluliselt kahjustada nii üksikvanema enda kui lapse heaolu. Olukorda võib teravdada ka üksikvanema töötus. 2011 REL kohaselt oli Eestis ligikaudu 4300 üksikvanemaga leibkonda, kus vanem oli töötu.¹³

Lisaks on kohtu- ja täitemenetlustes juriidilisi kitsaskohti, mis pikendavad sageli elatise väljamõistmise ja kättesaamise protsessi, samal ajal kui tõhusaid meetmeid on riigi poolt seni tarvitusele võetud vähe. Alates 2010. aastast kasutusel olnud avalik elatishavõlglaste nimekiri ei ole toonud soovitud tulemust ning alates 2016. aasta märtsikuust ei ole see ka enam avalikult Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koja kodulehel kättesaadav. Alates 1. märtsist 2016 käivitusid sanktsioonid elatishavõlgnikele, kellel on võlgnevus vähemalt 2 kuud, mille alusel võidakse näiteks piirata elatishavõlglase juhiloa, jahipidamisloa, relvaloa, relva soetamise loa, kalastuskaardi kasutamist või väikelaeva juhtimise õigust.

Nn elatisabi fondi loomise elatismaksete garanteerimise seletuskirjas on selgitatud, et Eestis puudub täielik ülevaade elatiste taotluste ja määramiste ning elatise nõuete täitmise või mittetäitmise kohta. Lisaks on seletuskirjas rõhutatud, et analüüsimata on põhjused, miks vanem elatise nõuet ei täida või miks kohtutäiturite abil saab rahuldatud vaid veerand elatishavõlgetest.¹⁴ Samuti on puudulikud andmed selle kohta, kui suures ulatuses on rakendatud Täitemenetluse seadustikus lubatud meetmeid elatishavõlgete

⁷ TÜ RAKE (2013), *Lapse ülalpidamiskulude arutamise meetodika uuendamine ja analüüs*, TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus & TÜ matemaatika-informaatikateaduskond, lk 14.

⁸ TÜ RAKE (2013), *Lapse ülalpidamiskulude arutamise meetodika uuendamine ja analüüs*, TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus & TÜ matemaatika-informaatikateaduskond, lk 14.

⁹ Statistikaamet (2014), "Üksikvanematest Eestis", Statistikaameti statistikablogi.

¹⁰ Statistikaamet (2016), "Suhtelises vaesuses elas 2014. aastal iga viies Eesti elanik".

¹¹ Statistikaamet (2016), *Leibkonna eelarve uuring*.

¹² Statistikaamet (2012), "Leibkonna tarbimiskulutused suurenesid 2012. aastal".

¹³ 2011. aasta rahva eluruumide loendus, RL0718: Tavaleibkonnad leibkonna tüübi, liikmete sotsiaal-majandusliku seisundi, töötavate ja töötute liikmete arvu ning maakonna järgi, 31. detsember 2011.

¹⁴ Luts, Priit (2012), 'Kohtutäitur: elatishavõlgete mittemaksjad kipuvad tulust varjama', ERR uudised, 01.02.2012.

sundtäitmiseks. Olemasolevad andmed ei näita ka, kui palju lapsi Eestis on jäänud ilma oma õigusest saada elatist oma lahuselavalt vanemalt.¹⁵

Juba 2009. aastal Sotsiaalministeeriumi poolt valminud soovitusel ühe vanemaga perede toetuseks tuuakse välja, et juhul kui lapsel on teine ülalpidamiskohustusega vanem, on vajalik tagada riiklikult toimiv süsteem, mis aitaks kindlustada perest lahus elava vanema osalemine lapse kasvatamisel ja ülalpidamisel.¹⁶ Samal ajal tuleb toetada vanemaid kohtuväliste kokkulepete saavutamisel ning kohtusse pöördumise korral tuleks rõhustada elatisabi taotlemise ja määramise korraldust.

Sotsiaalministeeriumi peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste rohelise raamatu üks olulistest perepoliitilistest eesmärkidest on laste vaesuse vähendamine.¹⁷ Probleem on esile tõstetud ka strateegiadokumendis "Laste ja perede arengukava 2012-2020"¹⁸, milles tõdetakse, et senisest enam on vaja analüüsida elatisabi süsteemi ning meetmeid elatise väljamõistmise maksmise rõhustamiseks. Samuti tõstetakse esile, et rohkem on vaja arvestada ka põhjustega, miks vaid üks vanem on last kasvatama jäänud. Leitakse, et läbi on vaja viia põhjalikud analüüsid, mille tulemusel saab välja töötada meetmed, mis tagaks eelkõige lapse heaolu, vähendamata samal ajal lahuselava vanema vastutust lapse ülalpidamise eest ning minimaliseerida toetuse väärkasutust.¹⁹

Elatise maksmise ja ülalpidamiskohustuse täitmine on olnud jätkuvalt ka lastekaitseorganisatsioonide huviorbiidis. Õiguskantsler, kes täidab ka lasteombudsmani rolli, on oma ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmise raportis (2015) viidanud elatise maksmise probleemidele, rõhutades, et probleemid elatise maksimisega vähendavad oluliselt ühe täiskasvanuga last või lapsi kasvatavate leibkondade heaolu.²⁰ Õiguskantsler näeb riigi poolt viimastel aastatel astunud samme (sanktsioonid elatisvõlgnikele, elatisabi fond) olulisena, kuid näeb ette ka edasisi soovitusi olukorra parandamiseks. Näiteks tuleb Õiguskantsleri hinnangul lapsevanemaid rohkem teavitada nende õigustest ja kohustustest ning nõustada neid laste arenguliste vajaduste osas. Samuti tuleb rohkem panustada soorolle puudutavate hoiakute muutmisel ühiskonnas ning toonitada vanemate *ühise* vastutuse vajalikkust lapse heaolu tagamisel.²¹

Ka Lastekaitseliit on ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendavas aruandes (2015) soovitanud soodustada lahus elava vanema osalust lapse ülalpidamises ning parandada peredele suunatud tuge olukorras, kus üks vanematest ülalpidamiskohustust ei täida.²² Lastekaitseliit toob probleemina välja ka tasuta õigusabi kättesaadavuse venekeelse elanikkonna seas. Liidu andmetel esitatakse rahvusvahelisi õigusabitaotlusi tsiviilasjades üha enam, sealjuures on just elatist puudutavate menetluste arvus toimunud märkimisväärne kasv (52%).²³

Käesolev küsitlusuuring panustab ülevaatliku informatsiooni andmisesse antud temaatikas ning annab esmase sissevaate mitmetesse seni uurimata küsimustesse. Küsimuste ulatus hõlmab muuhulgas nii ülalpidamiskohustust omava kui ka ülalpidamiskohust mitte-omavate vanemate materiaalset ning mittemateriaalset osalemist lapse elus. Samuti uuritakse põhjuseid, miks elatise nõudmine on jäänud korraldamata, või miks ei õnnestu last kasvatava vanema hinnangul teiselt lapsevanemalt elatist kätte saada. Üksikvanemate olukorra kaardistamisega antakse ülevaade kitsaskohtadest selle sihtrühma toimetulekul ning analüüsi tulemusena tehakse soovitusel olukorra parandamiseks.

¹⁵ Mikser, Sven (2014), [Seletuskiri Riigikogu otsuse ettepaneku tegemine vabariigi valitsusele eelnõu juurde](#).

¹⁶ Sinisaar, H., Tammpuu, P. (2009), [Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed](#). Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 4/2009.

¹⁷ Sotsiaalministeerium (2015), [Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat](#).

¹⁸ Sotsiaalministeerium (2013), [Täiendatud "Laste ja perede arengukava 2012-2020"](#), lk 50.

¹⁹ Sotsiaalministeerium (2013), [Täiendatud "Laste ja perede arengukava 2012-2020"](#), lk 48.

²⁰ Õiguskantsler (2015), [Eesti Vabariigi õiguskantsleri raport ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmisest](#), lk 21.

²¹ Õiguskantsler (2015), [Eesti Vabariigi õiguskantsleri raport ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmisest](#), lk 21

²² Lastekaitseliit (2015), [ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendavas aruandes](#).

²³ Lastekaitseliit (2015), [ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendavas aruandes](#).

2. Varasemalt läbiviidud uuringud

Üksikvanemate olukorda ning elatist puudutavaid küsimusi on Eestis senimaani suhteliselt vähe analüüsitud. Sisuliselt olulised uuringud ei ole enam täies ulatuses päevakohased ega pole tänasele olukorrale kohaldatavad, kuna on valminud eelmisel kümnendil. Siiski on nende alusel võimalik võrrelda varasemaid trende ning probleeme, mis puudutavad näiteks elatise kättesaamist teiselt vanemalt. Kuigi viimastel aastatel valminud analüüside fookuses on olnud sotsiaaltoetuste meetodika välja arvutamine, on neis leiduv info üksikvanemate toimetulekust siiski ebapiisav, et mõista elatist puudutavaid probleeme laiemalt. Alljärgnevalt anname lühikäsitluse olulisimatest üksikvanematega seotud uuringutest, mida on kasutatud ka käesoleva uuringu küsitluse ettevalmistamiseks.

2006. aastal Emori poolt läbiviidud arvamusuuringust selgub, et 46% vastanute arvates on elatistrahade maksmine/mittemaksimine vabatahtlik - see on eelkõige maksja "probleem" ning sellesse ei peaks sekkuma ei tööandja, riik ega lähedased.²⁴ Uuringust selgub, et kuigi üldised hoiakud ühiskonnas eeldavad vanemakohustuse täitmist laste täisealiseks saamiseni, peab üsnagi suur osa vastanutest siiski normiks sellest kõrvalekaldumist - lähtutakse pigem enda, mitte aga lapse huvidest.²⁵

2013. aastal vanema hooldusõiguse määramise uuringu raames kohtunike, advokaatide ja lastekaitse spetsialistide intervjuudest selgub, et enamasti taanduvad ülalpidamiskohustuse täitmise probleemid vanemate omavahelisele suhtele.²⁶ Kohtu poole pöördutakse viimases hädas, kui teistmoodi pole enam teise vanemaga võimalik kokkuleppele saada. Sealjuures nimetavad üksikvanemad mitmeid probleeme kohtusse pöördumisel: näiteks iseseisval elatise väljanõudmisel ei omata piisavaid juriidilisi teadmisi ning alati ei ole ka piisavaid ressursse, et erinevate küsimuste puhul juristiga konsulteerida.

Lisaks olukorrale, kus üks vanem ei soovi lapse elus osaleda, on probleeme ka lapsele materiaalse kindlustatuse pakkumisega. Ka sel juhul taanduvad põhjused lapsevanemate omavaheliste suhetele, ehk teisisõnu - vaidlused võivad taanduda vanemate omavahelisele "ärategemisele" näiteks juhtudel, kui üks vanematest ei ole saanud soovitud kohtulahendit ning keeldub seetõttu elatise maksmisest. Elatise küsimus kerkib teemaks ka hooldusõiguse jagamise juures. Uuringus intervjueritud kohtunikud ja advokaadid toovad välja, et jagatud hooldusõigust soovitakse muuhulgas ka seetõttu, et hoiduda elatise maksmisest teisele poolele. Sellisel juhul nähakse väga olulisena, et jagatud hooldusõiguse korral oleks mõlemal lapsevanemal lapse vastu võrdne huvi ning vanemate omavahelised suhted oleksid sõbralikud.²⁷

Probleeme esineb ka teise vanema leidmisega pärast tema välismaale kolimist. Taoliste juhtumite korral on avaldatud asjaomaste osapoolte hulgas seisukohti, et vanema ilmselge huvipuuduse korral ei tule temalt küsida ka arvamust lapse hooldusõiguse kohta. Vastasel korral võib "kadunud" vanemal hiljem lapse vastu huvi tekkida, kui selgub, et lapse kasutada on arvestatava väärtusega pärandus, millest vanem ka ise kasu võiks lõigata.²⁸

Samuti on varasemates uuringutes hinnatud kasutusel olevat ülalpidamiskulude arvutamise meetodikat ning arvutatud välja tänapäeva kohaldatavad reaalsed ülalpidamiskulud.^{29, 30} Ülalpidamiskulude arvutamisel arvestatakse nii lapse vanust, leibkonna elukohta kui ka kulutusi erinevate kuluartiklite osas (nt transport,

²⁴ TNS Emor (2006), [Lapsed ja Eesti Ühiskond](#), Väärtushinnangute uuring RISC, Sotsiaalministeerium, lk 22.

²⁵ TNS Emor (2006), [Lapsed ja Eesti Ühiskond](#), Väärtushinnangute uuring RISC, Sotsiaalministeerium, lk 23.

²⁶ TÜ RAKE (2013) [Vanema hooldusõiguse määramise uuring](#), TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE.

²⁷ *Ibid*

²⁸ *Ibid*

²⁹ TÜ RAKE (2013) [Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika uuendamine ja analüüs](#), TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus & TÜ matemaatika-informaatikateaduskond, lk 14.

³⁰ Tiit, E.-M. (2004) [Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika](#).

toit, eluase, riided, jne) ülalpidamiskulu jagunemisel. Keskmise ühe lapse ülalpidamiskulu Eestis oli 2010.-2012 aastal 280 eurot kuus,³¹ ent ühe täiskasvanuga leibkonnas see 393 eurot. Kõikide tunnuste lõikes näitab modelleerimine, et kõige suuremad ülalpidamiskulud lapse kohta on just ühe lapsega leibkondades.

Lisaks on uuritud ka lastega peredele suunatud rahaliste toetuste ja lasteaiakohtade mõju lastega leibkondade vaesusele, töötamise stiimulitele ja riigieelarve kuludele.³² Ligikaudu sajast analüüsitud poliitikastsenaariumist on välja toodud järgnevad võimalikud stsenaariumid üksikvanemate toetuse muutmiseks:

- toetust makstakse üksnes neile peredele, kelle leibkonna sissetulek jääb alla vajaduspõhise toetuse piiri. Sissetuleku ja leibkonna ekvalseeritud suuruse määramisel kasutatakse samasuguseid reegleid, mis vajaduspõhise peretoetuse puhul.
- toetust saavad kõik need vanemad, kellel on selleks õigus. Toetuse suurus on pool alampalka 2015. aastal iga lapsetoetusele kvalifitseeruva laste kohta. Toetust arvestatakse toimetulekutoetuse maksimiseks.
- toetust saavad need üksi last kasvatavad vanemad (ESU andmetel), kes ei saa teiselt vanemalt elatist. Toetuse suurus on pool alampalka (195 eurot) iga lapsetoetusele kvalifitseeruva laste kohta. Toetust arvestatakse toimetulekutoetuse maksimiseks.
- toetust saavad üksi last kasvatavad vanemad. Toetuse suurus on pool alampalka iga lapsetoetusele kvalifitseeruva laste kohta.

Varasemad uuringud näitavad seega, et kuigi erinevaid tahke üksikvanemate olukorda puudutavates aspektides on analüüsitud, puudub siiski mitmekülgne ülevaade üksikvanemate tegelikust olukorrast, toimetulekust, ülalpidamiskohustuse täitmisest ja selle väljanõudmisest. Käesolev küsitlusuuring annab nendele lünkadele esmase sissevaate ning toob välja soovitusel, millele tuginedes teemavaldkonda süvitsi edasi uurida.

³¹ Leibkonna eelarve uuringu andmete põhjal.

³² Võrk, A., Paulus, A. & Leppik, C. (2014), *Peredele mõeldud toetuste ning alushariduse ja lapsehoiu rahastamise mõju analüüs vaesusele ja töötamise stiimulitele*, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS.

3. Küsitlusuuringu tulemused

Läbiviidud küsitlusuuringu eesmärk on kaardistada üksikvanema profiil Eestis, tuginedes varasemalt läbiviidud uuringutele ning antud teemaga seotud seisukohavõttudele. Uuring seab ülesandeks keskenduda kahele prioriteetsele teemavaldkonnale:

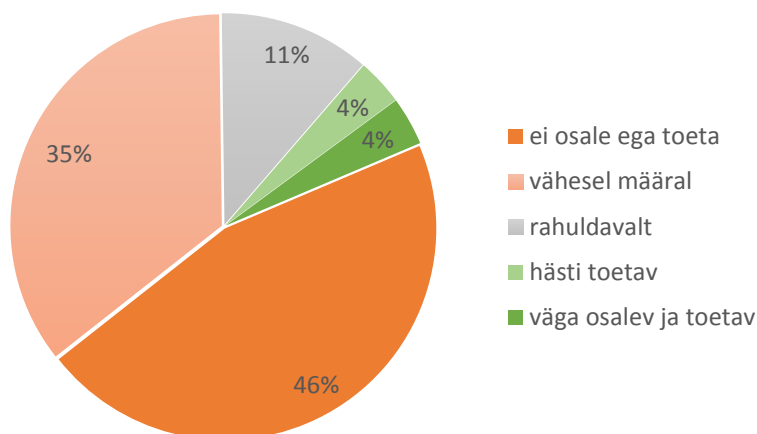
- milline on lapsevanema üldine elukorraldus ja toimetulek peale üksikvanemaks jäämist, ning
- kas ja millistel põhjustel teine vanem oma ülalpidamiskohustust lapse ees ei täida.

Lisaks annavad küsitlustulemused edasi üksikvanemate hinnangud loodavale elatisabi fondile ning olukorrajeldused nendest üksikvanematest, kelle lapsel puudub sünnitunnistusel isakanne või kelle lapsele on isa nimi antud ema ütluse alusel. Küsitlustulemuste paremaks tõlgendamiseks on uuringu meetoodika ning ülevaade valimist detailsemalt kirjeldatud Lisas 1.

3.1. Ülalpidamiskohustuse (mitte)täitmine

Lapsevanemate aktiivsus lapse kasvatamisel on kõige olulisem indikaator lapse heaolu tagamisel. Kuigi enamikel juhtudel jäädakse last üksi kasvatama vanemate lahkumineku tõttu, ei ole lahkuminek automaatselt põhjuseks, mis toob teise lapsevanema täieliku eemaldumise lapse kasvatamisest. Sageli minnakse lahku rahumeelselt, ülalpidamiskohustuse täitmisel suudetakse omavahel kokku leppida ning teine lapsevanem osaleb lapse elus ka peale lahkuminekut. Siiski näitavad käesoleva küsitlusuuringu tulemused, et hoolimata ühise ehk jagatud hooldusõiguse olemasolust 75% küsitluses osalenud vanematel, ei osale tervelt 81% juhtudest teine lapsevanem lapse kasvatamises ega toeta tema ülalpidamist kas üldse, või teeb seda vaid vähesel määral. Ainult 8% vastanud üksikvanematest hindab lahuselava lapsevanema osalust lapse kasvatamisel väga heaks või väga toetavaks (joonis 1).

Joonis 1. Teise lapsevanema aktiivsus lapse kasvatamisel

Lisaks üldisele aktiivsusele lapse kasvatamisel ja selle toetamisel küsisime ka lapse kontaktide sagedust teise lapsevanemaga. Tulemused näitavad, et pooltel juhtudest kontaktid lapse ja teise vanema vahel kas puuduvad täielikult (32%) või toimuvad kord aastas või harvemini (22%). Kõige aktiivsemaid lahuselavaid lapsevanemaid - neid, kes on oma lapsega kontaktis kord nädalas või sagedamini - on 12% ehk ligikaudu

kümnendik. Ehkki juriidiline kohustus (ja õigus) hoolitseda oma alaealise lapse eest on hooldusõiguse näol valdaval enamusel teistest lapsevanematest, osalevad sisuliselt lapse elus neist vaid vähesed. Teisisõnu - kuigi kontaktide sagedus lapsega on mõnevõrra kõrgem kui lapse vahetu toetamine, saab aktiivne ja regulaarne teise vanema poolne osalemine osaks siiski ainult kümnendikule üksikvanemate lastest.

Eraldi tuleb siiski ära märkida, et kontaktide puudumine või lapse kasvatamises mitteosalemine on mõningatel juhtudel ka last kasvatava vanema teadlik ja soovitud valik (vt täpsemalt ptk 3.3).

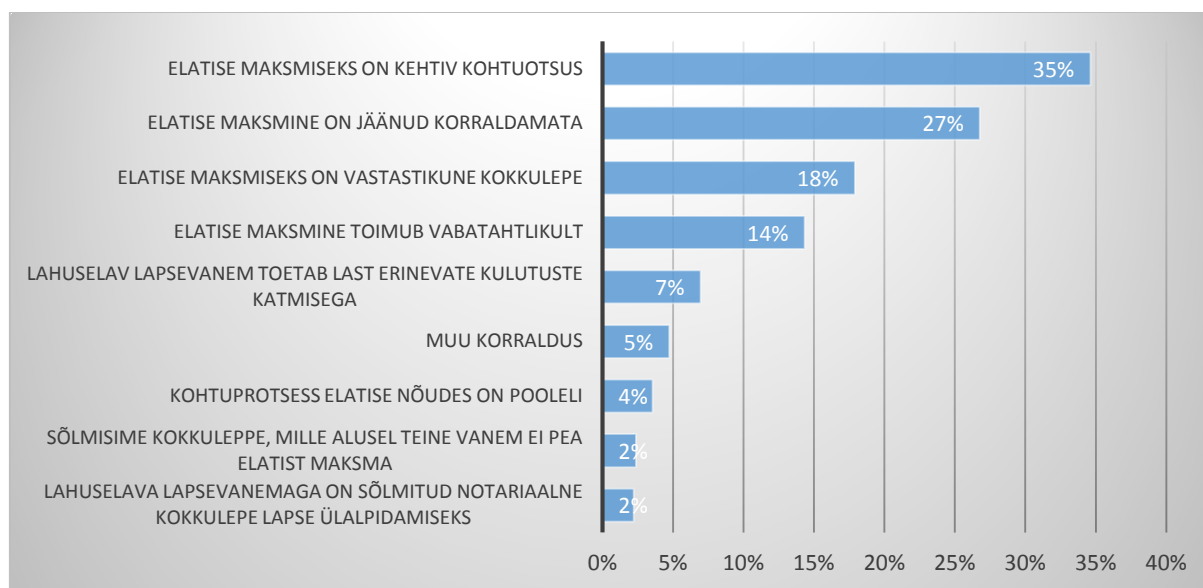
3.2. Ülalpidamiskohustuse formaalne või esialgselt kokkulepitud korraldus

Statistikaameti andmed näitavad, et ligikaudu 2/3 üksikvanematest elab allpool vaesuspiiri.³³ Seega on ülalpidamiskohustuse täitmise juures oluline mitte ainult lapse kontakt teise lapsevanemaga, vaid lisaks ka otsene rahaline toetus, või mitterahaline panus eri kulutuste, näiteks lapsele riiete või mänguasjade soetamise, trennikulude katmise vmt näol. Küsitlustulemuste põhjal saame üksikvanemad jaotada kahte peamisse rühma (joonis 2):

- üksikvanemad, kelle puhul elatise maksmine peaks toimuma, tulenevalt kas kohtuotsusest, omavahelisest vastastikkusest kokkuleppest, vabatahtlikkuse alusel vmt, ning
- üksikvanemad, kellel on elatise maksmine jäänud (veel) täielikult korraldamata (vt ptk 3.3).

Esimese rühma moodustavad ühelt poolt need ligikaudu üks kolmandik (35%) üksikvanematest, kes on pöördunud elatise saamiseks kohtusse ning kellele peaks elatise maksmine toimuma kohtuotsuse alusel. Sinna alla kuuluvad ka juhtumid, kus protsess elatise nõudes on veel pooleli (4%). Teisalt kuuluvad antud rühma ka need üksikvanemad, kes on teise lapsevanemaga sõlminud vastastikkuse kokkuleppe (18%) või kus elatise maksmine peaks toimuma vabatahtlikkuse alusel (14%). Kohtu kaudu elatist väljanõudvate üksikvanemate arv on seega ainult mõnevõrra suurem kui vabatahtlikult või vastastikkuse kokkuleppe sõlminud vanemate hulk.

Joonis 2. Lapse elatise maksmise korraldus

³³ Statistikaamet (2016) "Suhtelises vaesuses elas 2014. aastal iga viies Eesti elanik".

Samal ajal tegelik elatise maksmine teise lapsevanema poolt - olenemata sellest, kas elatise maksmiseks on kohtuotsus või on sõlmitud omavaheline vastastikune kokkulepe -, toimib väga ebatõhusalt: umbkaudu kolmandik (31%) täidab oma kohustust lapse ees täielikult ja regulaarselt, kolmandik täidab seda vaid osaliselt, ning kolmandik ei täida üldse (tabel 3). Teisisõnu on ülalpidamiskohustuse osas probleeme 2/3 üksikvanematest.

Tabel 3. **Elatiskohustuse täitmise regulaarsus ja suurus teise lapsevanema poolt**

ELATISE TÄITMINE	EI TÄIDA ÜLDSE		OSALISELT		TÄIDAB TÄIELIKULT	
- MAKSMISE REGULAARSUS	38%	38%	30%	31%	33%	31%
- SUMMA SUURUS	39%		32%		29%	

Just kohustuse osaliselt täitmise puhul joonistub uuringust selgelt välja asjaolu, et elatise maksmise regulaarsus ja suurus on väga ebahütlane - üksikvanemad kirjeldavad, kuidas makstakse järjest mitu kuud, misjärel tekib mitme kuu pikkune paus, makstakse siis kui "on tuju", "nii kuidas ise heaks arvab" või makstakse ainult küsimise ja meeldetuletuste peale. Samuti on tavapärase juhtumite kirjeldus, kus elatist tasutakse regulaarselt, kuid selle summa varieerub igakuiselt; või olukordi, kus küll regulaarselt makstakse aastaid, aga vahepealset miinimumtasu tõusu arvestamata - "Elatise suurus on 9 aastat olnud muutumatu, vaatamata sellele, et elukallidus on vahepeal märkimisväärselt tõusnud", "Notariaalselt sai märgitud, et elatise suurus sõltub miinimumpalgast ja muutub vastavalt selle suurenemisele-kahanemisele. Siiani maksab aga 2014 aasta järgi" või "Kahjuks ei pannud advokaat sisse täiendavat lauset, et see summa kasvaks iga-aastase maksu tõusuga automaatselt".

Väike osa (3%) lapsevanematest on jõudnud omavahel kokkuleppele, et kui raha maksta ei ole, siis toetab teine vanem last muud moodi ehk mittemateriaalselt: nt lõhub puid, ehitab või teeb kodupidamistööid vms.

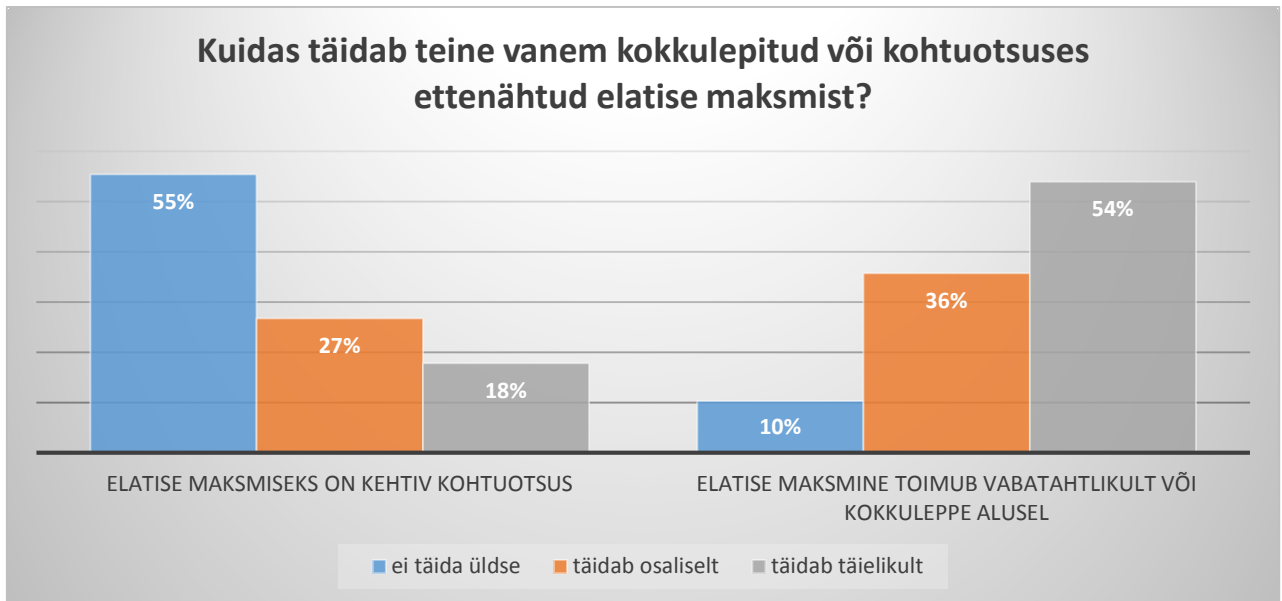
Ligikaudu 5% vastanud üksikvanematest kogevad olukorda, kus elatist küll makstakse, kuid koos ähvardustega, et varsti enam ei maksa, või rakendatakse sealjuures muud vaimset vägivalda ja/või halvustamist ("Arvab, et [ma] ei kasuta raha laste tarbeks", "Mina saan aru, et asi on jah põhimõttes, et mina raiskan selle raha ära"). Siinkohal tuleb eraldi tähelepanu juhtida juhtumitele, kust ilmneb, et teise lapsevanema vaimse vägivalda, ähvarduste või regulaarsete alandamiste tõttu on mitmed üksikvanemad täielikult loobunud suhtlusest ning sellest tulenevalt omakorda elatise väljanõudmisest.

Testisime maksmise või mittemaksmise olukordi ka regressioonianalüüsiga, tuvastamaks põhjuseid, mis mõjutavad teise lapsevanema käitumist. Andmeanalüüsist selgub, et teine lapsevanem täidab elatise maksmise kohustust tõenäolisemalt siis, kui esimene lapsevanem käib tööl ja omab iseseisvat sissetulekut, ning vähem tõenäolisemalt siis, kui esimene lapsevanem on töötu või mittetöötav (vt andmemudelit lisas 1.1.). See järeldus klappib avatud küsimuste vastustest saadud kvalitatiivsete andmetega, mille järgi mõned lapsevanemad keelduvad elatise maksmisest, kuna arvavad, et raha ei lähe mitte lapsele, vaid (mitte-töötav) üksikvanem kulutab selle enda jaoks:

"Mu laste isa, kes ei taha elatishahasid maksta põhjendab sellega, et mina lahkusin lastega tema juurest ja nüüd peangi üksi hakkama saama. Miks ta peab "mind" toetama? Eriti juhul kui peaksin veel uue partneri leidma. Ta ei saa aru et need väiksed lapsed on eraldi väiksed inimesed, kelle eest peab hoolitsema võrdseks koos. See et olen naine, siis see oleks justkui minu rida ja laste isa on lihtsalt aitaja... olen sellest väsinud. Miks ta ei saa aru, et lapsed on ka tema kohustus?"

Lisaks leidsime analüüsis, et elatiskohustuse täitmine toimub oluliselt efektiivsemalt juhul, kui kokkulepe on vabatahtlik ja/või vastastikune. See näitab ühtlasi ka seda, et kohtusse pöördumine ei pruugi automaatselt kaasa tuua mittemaksvate vanemate käitumise muutumist (vt joonis 3). See on kooskõlas ka varasemate uuringutega, mis näitavad, et kohtusse pöördumine võib põhjustada kiuslikku ja põhimõttelist mittemaksmist solvumise tõttu.

Joonis 3. **Elatiskohustuse täitmise määr sõltuvalt kohtuotsusest või omavahelisest kokkulepest**

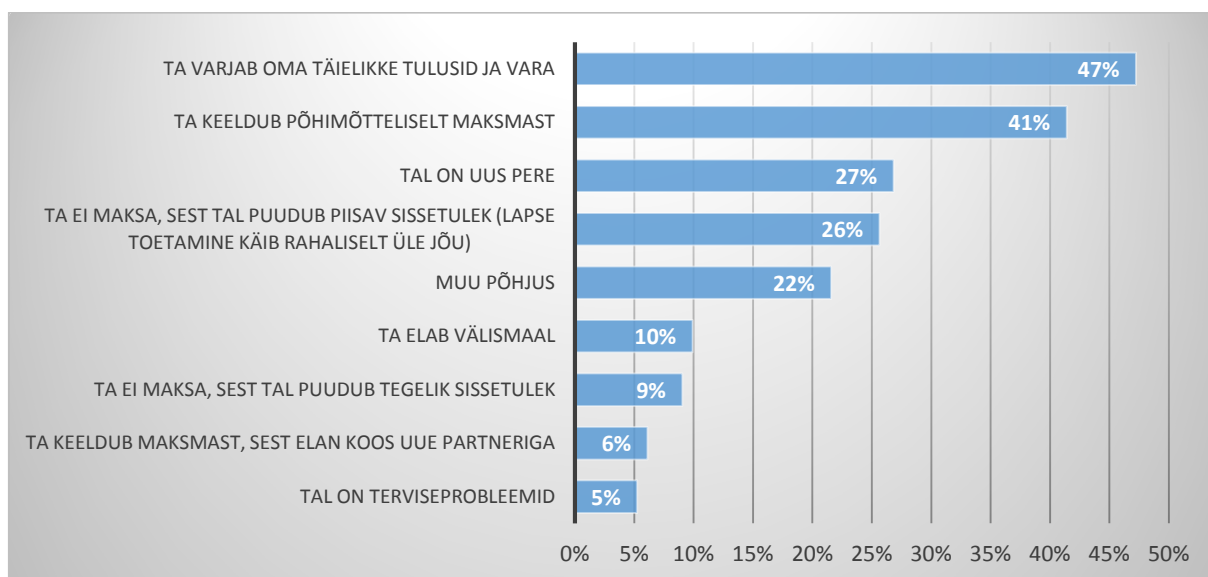

3.3. Ülalpidamiskohustuse mittetäitmise põhjused

Ülalpidamiskohustuse mittetäitmise või vaid osalise täitmise põhjused on mitmesed ning sõltuvad sageli mitte ainult inimese taustast, vaid ka ajahetkest ning asukohast. Kaks peamist praktilisemat tüüpi kaalutlust, mis üksikvanemate hinnangul elatise maksmist takistavad, on a) tegeliku sissetuleku puudumine ehk töötuks olek (9%) ja/või b) piisava sissetuleku puudumine, mille tõttu lisaks enda ülalpidamisele käib teisel lapsevanemal täiendavalt veel ka lapse toetamine üle jõu (20%). Seega ligikaudu üks kolmandik lapsevanematest, kes elatist üldse ei maksa või maksavad vaid piiratud ulatuses, teevad seda olukorra sunnil (joonis 4).

Peale selle esineb aga teine rühm lapsevanemaid, kes on põhimõtteliselt otsustanud elatist mitte maksta (41%). Nemad on ka see rühm, kes küsitluses osalenud üksikvanemate hinnangul elatise maksmisest kõrvale hoidmiseks või selle vaid osaliseks tasumiseks varjavad ka enda tegelikke tulusid ning vara (47%): "Pole kordagi rahaliselt ega muul moel toetanud, lapsele ütles, et kogu raha läheb tal maja ehituseks. Varjab oma palka, tasu saab ümbrikus", "Osaliselt varjab sissetulekuid, milleks tal vabakutselisena on kõik võimalused", "Ignoreerib kohtutäituri korraldusi ja varjab oma sissetulekut" või "Teine lapsevanem hoiab tahtlikult eemale lapse kasvatamisest ja elatise maksmisest. Teeb järjekindlalt samme et temale ei kuuluks vara jm väärtuslikku. Läbi tutvuste teadaolevalt töötab mitteametlikult".

Joonis 4. Ülalpidamiskohustuse mitterätmise või osalise täitmise põhjused

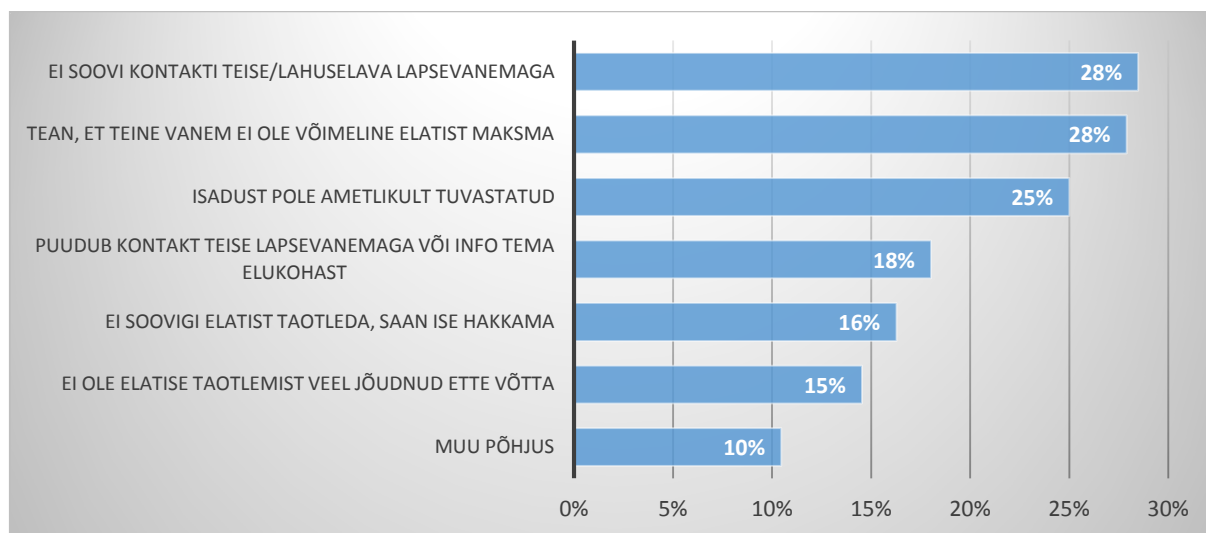
Oluline on märkida, et harva, aga siiski olulisel määral tuuakse põhimõttelise mittemaksmise põhjuseks argument, et lapse vanem elab koos uue partneriga (6%). Sellest situatsioonist näib teine lapsevanem järeldavat, et antud juhul ei pea ülalpidamiskohustust enam täitma, kuna lapsel on nõ uus vanem juba olemas ja see vabastab ta enda kohustusest. Testisime seda hüpoteesi ka regressioonimudelil, mis antud seost kinnitab - teise lapsevanema aktiivsus lapse kasvatamisel on tõenäoliselt suhteliselt väiksem, kui esimene lapsevanem elab koos uue partneriga (vt andmemudelit lisas 1.2.). Samuti selgub regressioonimudelil, et kui teine lapsevanem ei osale lapse kasvatamisel, siis ei täida ta tõenäoliselt ka lapse ees oma ülalpidamiskohustust (ja vastupidi).

Üksikvanemad nimetavad sageli olukordi, kus mittemaksmine või osaline maksmine on karistuseks teisele vanemale: "Ta on solvunud", "Ise tahtsid lahku minna, nüüd vingerd!", "Tal on vimmu minu vastu", "Kiusupärast jätab maksmise viimasele kuupäevale". Kolmandik üksikvanematest nimetas ülalpidamiskohustuse mitterätmise põhjustena lisaks veel uue pere olemasolu teisel lapsevanemal endal, teise lapsevanema elamist välismaal, ning muude põhjustena tuuakse näiteks teise lapsevanema puudulik teadmine lapse kasvatamisele minevast summast ("Ta on veendunud, et tegelikud kulud on väiksemad kui elatise miinimummäär", "Ta ei saa aru lastele kuluvatatest kuludest ja soovib osta odavamaid riideid ning süüa vähem"). Olulisel kohal on ka kehvad omavahelised suhted ("Oli mõjutatud oma uuest elukaaslasest, kes keelas ka regulaarse suhtluse lapse ja teise vanema vahel, sest ei sallinud mind ega ka seda, et teisel vanemal on minuga ühine laps"). Siinkohal tuleb aga silmas pidada, et ükski eelnimetatud seisunditest ei vabasta teist lapsevanemat kohustuse täitmisest ega lapse kasvatamisest, välja arvatud tegelik töötuks olek või tegelik piisava sissetuleku puudumine, mille puhul saab kohus teha teatud määra makstava summa suuruse osas.

Elatise maksmine on jäänud täielikult korraldamata veerandil ehk 27% kõikidest üksikvanematest (joonis 5). Väljatoodud põhjused on üsna pragmaatilised: elatis on jäänud teadlikult korraldamata kuna eeldatakse, et teine lapsevanem pole niikuinii võimeline elatist maksta (28%), ei soovita kontakti teise lapsevanemaga (28%), või arvatakse, et üksikvanemana saadakse ka ise üksi hakkama (16%): "Kokkulepe oli selline. Mina sain lapse ja tema seda ei nõua ja mina ei nõua raha. Saan ise hakkama ja raha õnnelikumaks ei tee". Teine osa neist üksikvanematest, kellel elatise maksmine on jäänud korraldamata, selgitavad seda põhjusega, et

isadust pole (veel) ametlikult tuvastatud (25%) või kontakt teise lapsevanemaga või info tema elukohast puudub (18%).

Joonis 5. Lapse ülalpidamise korraldamata jätmise põhjused

Kontrollisime ülalpidamiskohustuse täitmise seost ka teise lapsevanema elamisega Eestis *vis-a-vis* välismaal. Regressioonimudel kinnitab, et teine lapsevanem täidab elatise maksmise kohustust tõenäolisemalt siis, kui ta elukoht on Eestis ja vähem tõenäolisemalt siis, kui ta elab välisriigis (vt andmemudelit lisas 1.3.). Antud järeldus on kooskõlas avatud küsimuste vastustest saadud kvalitatiivsete andmetega, mille järgi on üksikvanemate sõnul elatise kättesaamine oluliselt raskem siis, kui teine vanem elab mõnes välisriigis: "Välismaalt elatise nõudmine on keeruline", "Hetkel on käimas kohtuprotsess, et suurendada elatist. Ma sellesse väga ei usu, kuna isa töötab Norras ja väga raske on saada elatist kätte välismaal elavalt vanemalt. Eesti riik peaks tegema selles osas koostööd teiste riikidega" ja "Kui teine vanem elab välismaal, ei ole enam eriti lihtne omada aimu tema sissetulekust, elukohast ega muust, mis näitaks tema maksevõimekust ja elatustaset", või "Fond võiks reguleerida ka riikidevahelised nõuded. S.t kui teine vanem elab välismaal, siis tihti on kohtuprotsess väga keeruline üksikvanemale ja tuleb ebaselge".

Uuringus osalejate kohaselt elab suur enamus teistest lapsevanematest Eestis (79%), kümnendik mõnes muus Euroopa Liidu riigis (10%), väike osa väljaspool EL asuvas riigis (3%), ning 7% juhtudest info teise lapsevanema elukohast puudub.

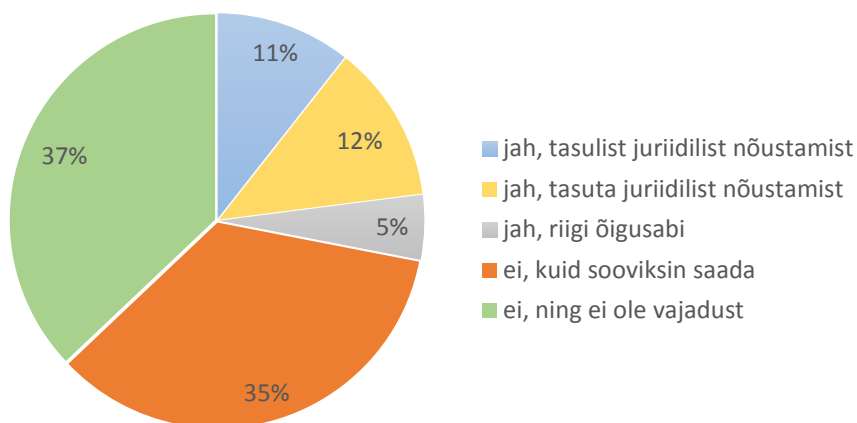
3.4. Abi saamine: juriidiline nõustamine ja kohtusse pöördumine

Uuringu üks põhiküsimus oli tuvastada need tegevused ja sammud, mida üksikvanemad on ette võtnud selleks, et lapse ülalpidamiskohustus teise vanema poolt oleks täidetud. Selleks uurisime, kas ja mil määral on nad saanud juriidilist nõustamist (tasulist või tasuta), kas nad on saanud riigi õigusabi ning kas nad on pöördunud oma õiguste kaitseks kohtusse.

Tasuta juriidilist nõustamist on saanud 12%, tasulist juriidilist nõustamist 11% ning riigi õigusabi 5% üksikvanematest (joonis 5). Samas 35% vastanutest märgib, et kuigi ühtegi nõustamisteenust pole senini

veel kasutatud, on soov ja vajadus selle järele olemas. Ülejäänud 37% vastanutest pole aga nõustamist saanud ega ei pea selle saamist ka vajalikuks.

Joonis 5. Kas üksikvanem on saanud juriidilist nõustamist või riigi õigusabi?

Kuigi uuring ei vaadanud detailselt põhjuseid, miks õigusabi saamine on seni olnud takistatud, võib kvaliteetivuuringu põhjal oletada, et ühelt poolt on tegemist vähese teadlikkusega võimalike nõustamisvormide osas, teisalt aga ka internetiallikatest saadava infoga, mis info esmavajaduse ära katab.

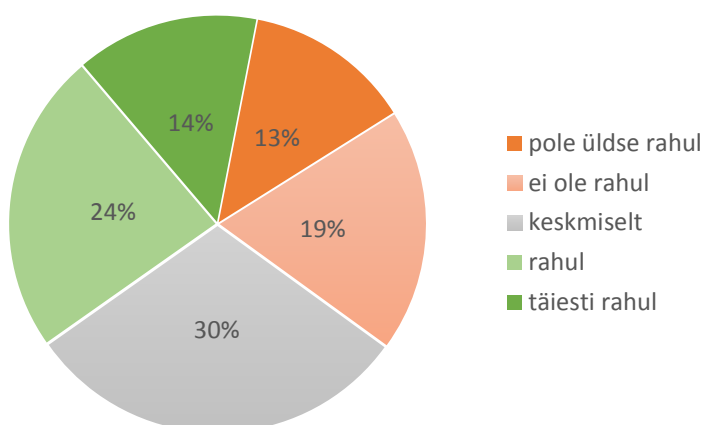
Kohtusse on elatise väljanõudmiseks pöördunud 40% üksikvanematest. Elatisabi taotlemise Sotsiaalkindlustusametilt, mille eelduseks on elatise väljamõistmise otsus kohtu poolt, on ette võtnud veerandik kohtusse pöördunutest. Seevastu üle poole vastanutest (53%) ei ole elatisabi taotlenud ega ei tea, kuidas seda teha.

Regressioonimudeli analüüs näitab tinglikku seost, et kohtusse pöörduvad suurema tõenäosusega need üksikvanemad, kelle igakuisest sissetulekust jääb järele võrdlemisi suurem summa peale eluasemele ja toidule tehtavaid kulutusi, st kellel on vabu rahalisi ressursse (vt andmemudelit lisas 1.4.). Samuti pöörduvad kohtusse oluliselt suurema tõenäosusega kõrgharidusega üksikvanemad.

Kohtutäituri poole on omakorda pöördunud 62% kohtus käijatest. Neist on realselt abi saanud umbkaudu pooled üksikvanematest (täielikult 20% ja osaliselt 32%). Ülejäänud pooltel vastanutest pole enda hinnangul kohtutäituri poole pöördumisest abi olnud: "Ma otsisin mitmelt poolt abi, kuidas kohtutäitur saaks tegeleda välismaal elava võlgasega ning täielikku arusaamist, mida üldse teha annab ja mida mina peaksin tegema, ei saanudki" või "Kohtutäituri suutmatus või on nn isa töötu". Siinkohal on oluline märkida, et rahulolematuse kohtutäituri tööga võib paljudel juhtudel tuleneda ka nn varata võlgnike sihtrühmast, kes ei täida kohtuotsust ja kellel puuduvad pangakonto laekumised, ehk teisisõnu juhtumid, kus standardprotseduuride raames on elatise kättesaamise tõenäosus väga väike. Uuringu kvaliteetivosas nimetavadki üksikvanemad mitmeid juhtumeid mitte-ametlikult ehk nõ mustalt töötamisest (vt ka joonis 4 ptk 3.3): "Tean, et laste isa teenib raha mustalt. Laps on ise näinud oma isa tööd tegemas aga elatist lastele ei maksa", "Sai asi edasi antud ka läbi justiitsministeeriumi Soome kuna isa on seal tööl - saime kuu aega väljamõistetud summa kätte, kuid nüüdseks töötab Soomes mustalt", "Töötab mitteametlikult, et ei peaks oma kohustusi täitma".

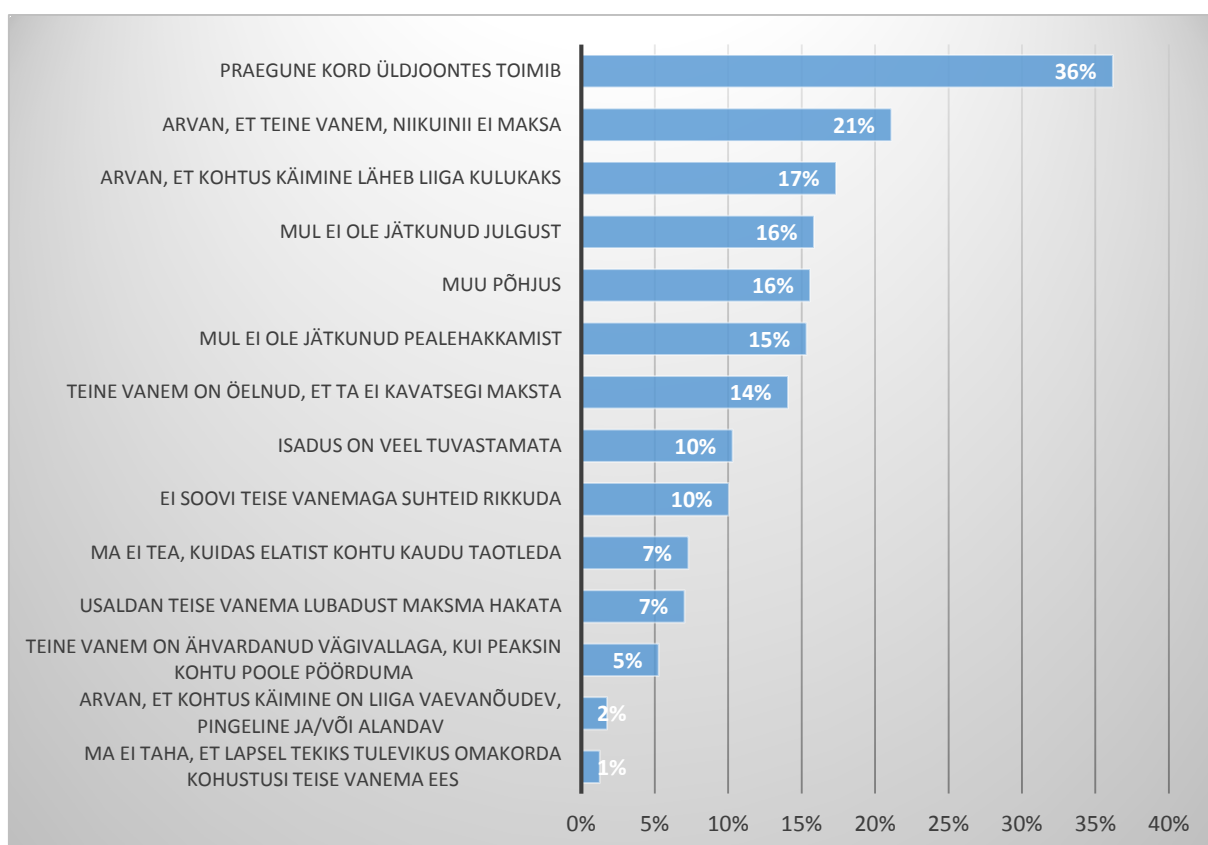
Uurisime ka üksikvanemate tervikrahulolu kohtusse pöördumise ja selle tulemuslikkuse osas. Täiesti rahul või rahul on umbkaudu kolmandik kohtusse pöördunutest, kolmandik annab keskmise hinnangu ning kolmandik ei ole kohtu tegevuse või selle tulemustega rahul ega üldse rahul (joonis 6).

Joonis 6. Rahulolu kohtusse pöördumise ja selle tulemusega

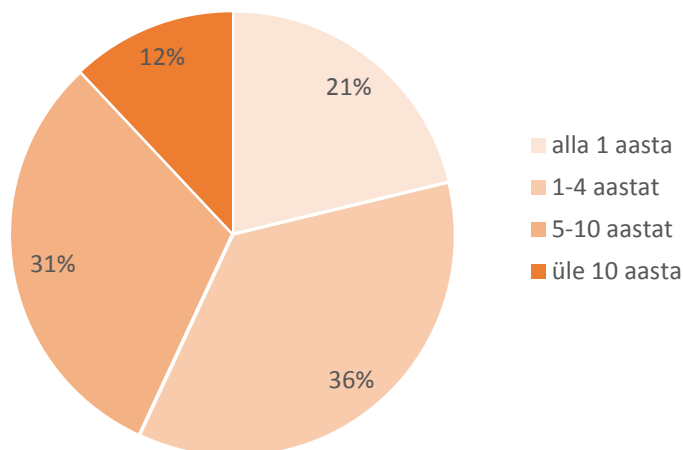
Suurim grupp üksikvanemad, kes elatise väljamõistmiseks kohtusse ei ole pöördunud, selgitasid seda peamiselt põhjusega, et praegune kord üldjoontest toimib (36%): "Selleks pole vajadust, teine vanem on toetav ja vastutustundlik", "8a on toimunud suuline kokkulepe nagu kellavärk, pole olnud põhjust", või "Jooksvad igakuised kulutused on jaotatud umbes pooleks (toit, koolitus, trenn, transport, elamispind). Muid kulusid (riided, jalatsid, puhkused ja koolireisid, raamatud, teater jms) toetab eraldi elav vanem vastavalt soovile / oma äranägemisele". Viiendik üksikvanematest ei pea kohtusse pöördumist vajalikuks, arvates, et teine lapsevanem niikuinii ei maksa (21%) ning 14% üksikvanematest pole kohtusse pöördunud juhtudel, kus teine lapsevanem on selgelt teada andnud, et ta ei kavatsegi maksta (joonis 7).

Joonis 7. Põhjusted, miks ei ole taotlenud kohtu kaudu elatise väljamõistmist

Võlgnevusperiood aastates jääb kolmandikul (36%) uuringus osalenud üksikvanematest keskmiselt vahemikku 1-4 aastat ja 5-10 aastat (31%), sealjuures alla ühe aasta vanuseid võlgu ehk teatud mõttes ka kui uusi võlgnevusi on viiendikul (21%) vastajatest. Üle kümne aasta on lapse ees võlgnevus kümnendikul teistel lapsevanematel (joonis 9).

Joonis 9. Võlgnevusperiood aastate lõikes

3.6. Tugivõrgustikud ja abi saamine

Lisaks materiaalsele toetusele on üksikvanematele oluline ka toetava tugivõrgustiku olemasolu ning võimalus elatisega seotud teemadel abi saada ja nõu küsida. Tulenevalt uuringu eesmärgist oleme defineerinud üksikvanemadena mitte ainult isikud, kes kasvatavad lapsi ainuisikuliselt üksi, vaid käsitleme üksikvanemana siinkohal ka neid isikuid, kes elavad lapsega koos uue partneriga. Need üksikvanemad, kes elavad koos uue partneriga moodustavad 25% uuringus osalenud üksikvanematest. Analüüs näitab, et kooselu puhul uue partneriga toetab uus partner üksikvanemat olulisel määral ka lapse kasvatamisel.

Kokku märkis toetava tugivõrgustik olemasolu 35% üksikvanematest. Teisisõnu on kolmandikul üksikvanematest keegi, kes aitab last püsivalt ja olulisel määral ülal pidada ning kes ei ole lapse teine, bioloogiline vanem. Ligi pooltel neist juhtudest, kus last aitab püsivalt ülal pidada ka mõni muu isik, märgiti sellena uus partner (49%), pooltel juhtudel lapse vanavanemad (53%) ning vähemal määral ka muud lähisugulased (eelkõige lapsevanema enda õde või vend). Kokkuvõtlikult tuleb siiski märkida, et 75% üksikvanematest elab üksi, ilma partnerita, ning 65% kasvatavad last täielikult üksi, ilma olulist tuge kelleltki teiselt saamata.

Uurisime ka, kas ja kellega on üksikvanemad eraldi arutanud elatise küsimusi ning kas see on olnud tulemuslik. Kõige enam on elatisega seonduvat arutatud oma pereliikmete või sõprade ja tuttavatega - seda on teinud üle poolte üksikvanematest -, kusjuures sõprade/tuttavatega on olukorda arutatud isegi mõnevõrra rohkem kui oma pereliikmetega (tabel 4). Kõige vähem on abi saamiseks pöördutud sotsiaalkindlustusametnike (11%), seejärel psühholoogi (17%) ning enam-vähem võrdselt pöördutakse kohtutäituri (26%), sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja (29%) ning juristi (32%) poole.

Neist sihtrühmadest on üksikvanemate arvates kõige tulemuslikum olnud just juristi poole pöördumine - 72% vastanutest hindas saadud abi positiivselt. Seejärel hinnatakse enim pereliikme, sõbra/tuttava või

psühholoogiga konsulteerimist ja sealt saadud abi. Kõige vähim märgitakse aga abi saamisel riiklike institutsioonide esindajad, kellelt on elatise osas abi saanud sotsiaalkindlustusametnike puhul 30%, kohtutäituri puhul 31% ning sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja puhul 38% nende poole pöördunud üksikvanematest.

Tabel 4. **Elatisküsimuste arutamine eri sihtrühmadega ning selle tulemuslikkus**

	JAH, SAIN ABI	JAH, AGA EI SAANUD ABI	ON EI OLE ARUTANUD	VÕIMALUS PUUDUB
PERELIIGE	47%	53%	55% 38%	7%
SÕBER VÕI TUTTAV	49%	51%	65% 33%	2%
SOTSIAALTÖÖTAJA/LASTEKAITSETÖÖTAJA	38%	62%	29% 68%	3%
SOTSIAALKINDLUSTUSAMETNIK	30%	70%	11% 85%	4%
JURIST	72%	28%	32% 61%	7%
KOHTUTÄITUR	31%	69%	26% 69%	5%
PSÜHHOLOOG/NÕUSTAJA	48%	52%	17% 78%	5%
INTERNETIALLIKAS (NT FOORUMID)	56%	44%	40% 59%	1%

Kontrollisime ka võimalikke põhjuseid ja seoseid tulenevalt üksikvanemate sotsiaal-demograafilisest profiilist. Vaatasime, kas inimese taust (haridus, sissetulek jmt) panevad teda eelistama üht või teist abikanalit. Leidsime, et mida kõrgem on üksikvanema haridustase, seda tõenäolisemalt pöördub ta abi saamiseks riigiasutuste ehk sotsiaaltöötaja, sotsiaalkindlustusametniku või kohtutäituri poole (vt andmemudelit lisas 1.5.). Samuti selgub, et need üksikvanemad, kellel on elatis saamata pigem lühemaajaliselt, pöörduvad tõenäolisemalt abi saamiseks pereliikme, sõbra või psühholoogi/nõustaja poole (vt andmemudelit lisas 1.6.). Teisisõnu - kui algul otsitakse pigem psühholoogilist/emotsionaalset tuge, siis need, kellel on elatis pikemat aega saamata, pöörduvad tõenäolisemalt juba kohtulike institutsioonide või õiguskaitseorganisatsioonide poole.

Mitteisikuliste vahenditest otsivad üksikvanemad sageli abi ka internetist. Seda on teinud 40% üksikvanematest, kusjuures 56% juhtudest on sealt leiduvast infost ka abi olnud. Seega on internet juristide järel abi saamise tulemuslikkuse poolest teisel kohal. Sageasemad kohad, kust infot või abi elatise osas otsitakse on foorumid (21%),³⁴ tavapärase *Google* otsing (13%), juristide ja kohtutäituri koduleheküljed (7%),³⁵ *Facebook* grupid (4%) ning üksikutel juhtudel on nimetatud ka Justiitsministeeriumi, Sotsiaalkindlustusameti, Eesti.ee ja Yksikvanem.com veebilehte.

Lisaks uurisime, kas ja millist abi annavad üksikvanemale teise lapsevanema enda vanemad või tema lähisugulased. Rahalist abi on sageli andnud 5%, vahetevahel 23% ning mitte kunagi 71% teise lapsevanema vanematest või lähisugulastest. Muu abiga (nt lapsehoid) on toetatud mõnevõrra rohkem, vastavalt 9% sageli, 32% vahetevahel ning 58% mitte kunagi. Analüüs selgitab täiendavalt, et kui last või last kasvatavat üksikvanemat teine vanem ei toeta, ei toeta üldjuhul (lapse)last ka tema vanemad.

³⁴ Perekoollifoorum (15x), Perefoorum (5x), Pereklubifoorum (2x), Beebifoorum (1x)

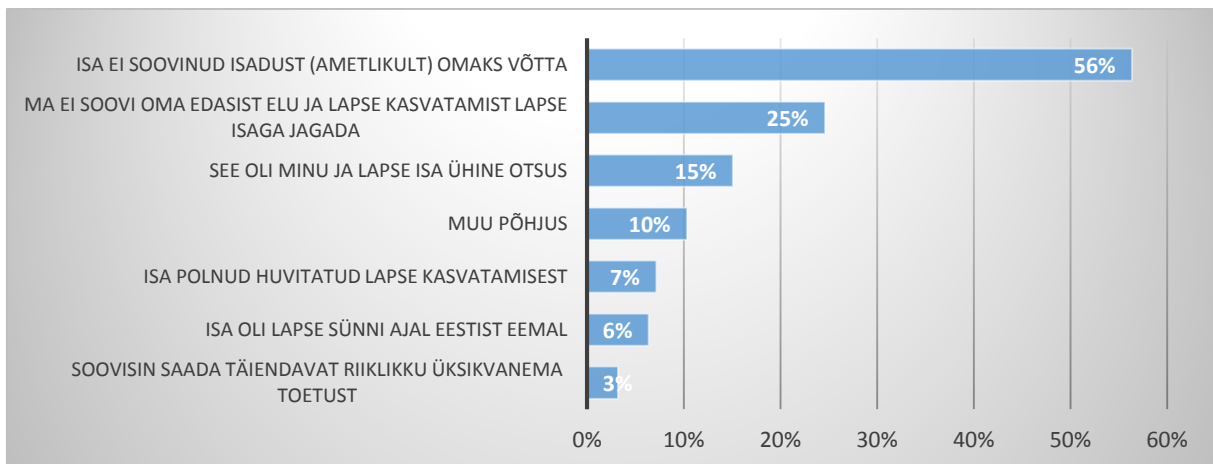
³⁵ Juristaitab.ee (8x) ja Jurist.ee (3x)

3.7. Ülalpidamiskohustuse puudumine

Eraldi rühmana käsitlesime uuringus üksikvanemaid, kelle lapsel puudub sünniaktis isakanne või kelle lapsele on isa nimi antud ema ütluse alusel. Hoolimata sellest, et kummalgi neist sihtrühmadest ei ole juriidilist kohustust last ülal pidada, soovisime teada põhjuseid, miks mõningatel juhtudel jääb isa nimi sünniakti kandmata. Sellised vanemad moodustavad küsitletud üksikvanemate rühmast 19%. Neist 78% juhtudel on isa nimi sünnitunnistusele kandmata ning 13% on lapsele isa nimi antud ema (käesolevas uuringus üksikvanema) ütluse alusel.

Peamine põhjus, miks lapse sünniaktis isakannet ei ole, on üksikvanemate hinnangul isa enda soovimatus isadust omaks võtta (joonis 10). Sellised olukorrad moodustavad üle poole (56%) ülalpidamiskohustuse puudumise juhtudest. Teine oluline põhjus, seekord üksikvanema enda poolne, on ema soovimatus oma elu ja lapse kasvatamist lapse isaga jagada. Sellised juhtumid moodustavad neljandiku (25%) isakande puudumise juhtudest. Peasjalikult selgitakse taolisi olukordi põhjendustega, et "*Lapse isa ei soovinud osaleda lapse elus ja mina ei soovi, et lapsel oleks edaspidi kohutusi oma isa ees*" või "*Isa ei olnud huvitatud, mina ei soovinud edaspidistes toimingutes lapse isaga kontakteeruda (passi vahetus, reisimine, koolis, haiguse puhul)*".

Joonis 10. Isakande puudumise põhjused lapse sünnitunnistusel

Sageli on isa nime mittekandmine lapse sünnitunnistusele ema ja bioloogilise isa ühine otsus (15% juhtudest) – näiteks "*Lapse bioloogiline isa oli teises riigis nn fiktiivses kooselus, et saada sealt elamis- ja tööluba, ning selle tõttu ei saanud isadust sünniakti sisse kanda. Oli võimalus, et isaduse ilmsiks tulekul oleks ta jäänud elamisloast ilma*" või "*Lapse isa kardab lapse olemasolu ilmsiks tulemist oma päris peres (ehkki lapsed kõik täiskasvanud ja isa elab üksi)*". Minimaalsel määral esineb siiski ka juhtumeid (3%), kus isa nime ei kanta sünnitunnistusele põhjusel, sest see on võimaldanud saada täiendavat riiklikku üksikvanema lapse toetust.

Suur enamus (77%) üksikvanemaid isakande (puudumise) muutmist ei soovi. Need vanemad, kes seda aga tahavad (22%), soovivad isakande formaliseerida põhjusel, et nad kahetsevad esialgset otsust isakandest loobuda (42%) ning soovivad, et lapsel oleks kaks vanemat, milleks teine lapsevanem (isa) peaks tegema isaduse tuvastamise testi (58%).

Küsitlusest tervikuna joonistub välja suhteliselt sage muster, kus üksikvanemad ei soovi teise vanema poolset ülalpidamiskohustust ja isakannet, kuna see võib hiljem tekitada olukorra, kus lapsel tekib tulevikus kohustus teise lapsevanema eest - lapsevanema ees, kes lapse kasvatamisest ja ülalpidamisest kuni lapse

täisealiseks saamiseni küll osa ei ole võtnud, kuid kes peale lapse 18- või 21-aastaseks saamist võib soovida olukorda seaduslikult formaliseerida.

Lasime vastajatel ka hinnata, kas nad nõustuvad ühe või mitmega kolmest väljapakutud hüpoteetilisest väitest:

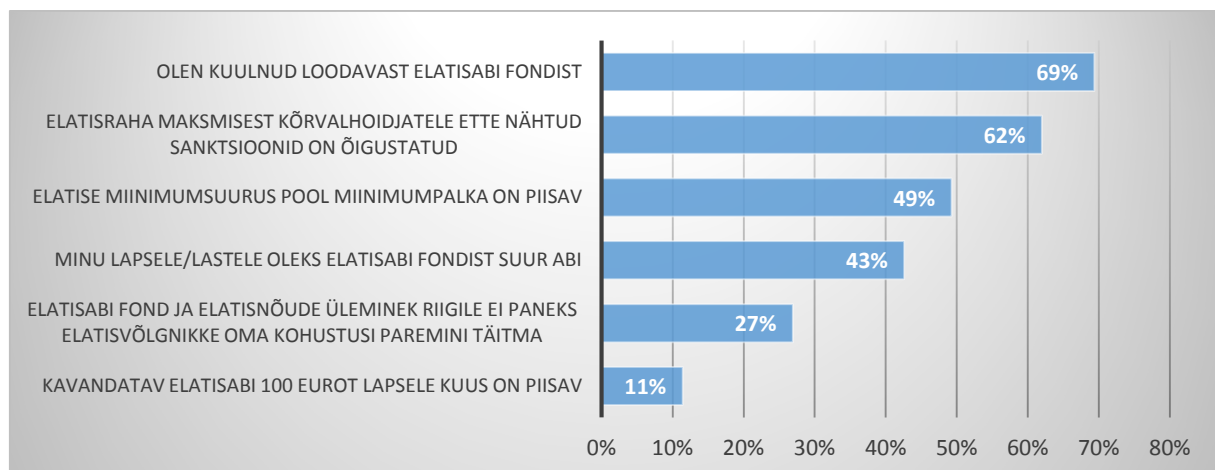
1. isakande tegemine on keeruline,
2. isaduse tuvastamise protseduur on liiga keerukas, ning
3. isaduse tuvastamise protseduur on liiga kallis.

Enamik vastajaid hindas isaduse tuvastamise protseduuri liiga kalliks (77%), kolmandik pidas isaduse tuvastamise protseduuri liiga keerukaks (38%) ning kolmandik tõdes, et isakande tegemine üldiselt on keeruline (30%). Seega üheks takistuseks, mis võib peletada üksikvanemaid eemale isakande tegemisest on selle eeldatav kallidus. Oluline on siinkohal märkida, et Õiguskantsleri märke tulemusena ning 2015. aasta riigilõivuseaduse muudatuse kohaselt on isaduse tuvastamiseks tehtav DNA test ema jaoks tasuta, juhul kohtusse pöördumisel esitatakse korraga nii elatise kui ka isaduse tuvastamise hagi.^{36, 37}

3.8. Teadlikkus ja hinnangud elatisabi fondile

Riikliku elatisabi fondi loomine on kestnud mitu aastat ning jõustub oma esialgses vormis 1. jaanuaril 2017.a. Uurisime, kas üksikvanemad on fondi tegevuse ja eesmärkidega kursis ning küsisime, kas ja milliste väidetega nad fondi osas nõustuvad. Valdav enamus vastanuid on fondist kuulnud (69%) ning ligikaudu pooled (43%) vastanutest peavad sellise fondi loomist/toimimist enda lapse jaoks kasulikuks (joonis 11). Analüüsist selgub, et lapsevanem on kuulnud elatisabi fondist ja peab seda enda jaoks vajalikuks suurema tõenäosusega siis, kui teisel lapsevanemal on tema ees elatise võlgnevusi. Samuti näitab andmeanalüüs seost, et lapsevanem on kuulnud elatisabi fondist tõenäolisemalt juhul, kui tal on kõrgharidus (vt andmemudelit lisas 1.7.).

Joonis 11. Teadlikkus ja hinnangud elatisabi fondi meetmetele

³⁶ Lättemäe, Silja (2015), "Üksikema kaebus muutis isaduse tuvastamise odavamaks", Maaleht 23. 04. 2015.

³⁷ Reeglina sedalaadi vaidlusega kohtukulused kaasneda ei pruugi (kuna riigilõivu elatise esmakordsel taotlemisel maksmata ei pea, samuti ei eelda vaidlus juristi palkamist), kui neid aga tekib, siis kannab võimalikud kohtukulud pool, kelle kahjuks otsus langetati.

Lisaks selgitab andmeanalüüs, et elatisabi fondi järele on nii subjektiivne kui ka objektiivne vajadus - kui subjektiivselt peab fondi loomist/toimimist enda jaoks oluliseks 45% üksikvanematest, siis analüüs kinnitab, et tegemist on nende samade üksikvanematega, kelle ees ei täideta ülalpidamiskohustust ning kellel on reaalsed toimetulekuraskused. Seega kinnitavad andmed elatisabi fondi loomise otsust ja vajalikkust - fondi nähakse vajalikuna eelkõige selle rühma üksikvanemate hulgas, kellel on reaalsed toimetulekuraskused ning kellel fondi tegevusest kõige rohkem kasu oleks.

Fondi raames rakendatavaid meetmeid hinnatakse üpriski erinevalt. Väitega, et kavandatav elatisabi 100 eurot kuus lapsele on nende arvates piisav, nõustus vaid kümnendik (11%) üksikvanematest. Pigem arvatakse, et riigi poolt makstav elatisabi suurus võiks olla samal tasemel kui miinimumelatis ehk pool miinimumpalka. Samas tõdetakse, et olukordadele tuleks läheneda juhtumipõhiselt ning mitme lapse olemasolul ei peaks summat korrutama laste arvuga, vaid väiksema koefitsiendiga.

Suur osa (62%) üksikvanematest nõustub meetmete ja sanktsioonidega, mis on ette nähtud elatisraha maksmisest kõrvalehoidjatele. Samas kommenteeritakse, et sanktsioonid peavad olema paindlikud ning vastavuses teise lapsevanema töö spetsiifikaga või olukorraga: "*Eluaegsel autojuhil juhtimisõiguse piiramine on vastuvõetamatu - ei ole tööd ei ole ju ka sissetulekut*", "*See oleks ebaõiglane, kui kõiki mittemaksjaid mõeldaks ühe mõõdupuuga. Igat juhtumit tuleks eraldi uurida. Ja mitte rääkida vaid kummagi osapoolega, aga ka neid ümbritsevate inimestega, et tegelikkusele jälile saada*". Mõnedel üksikutel juhtudel soovitati rakendamiseks teisi täiendavaid sanktsioonimeetmeid, näiteks arest, ühiskondlik töö, hooldusõiguse äravõtmine, elatise väljanõudmine tagasiulatuvalt, avalik nõ häbipost. Huvitava seigana joonistub regressioonianalüüsist välja ka seos, et elatisvõlgnikele mõeldud sanktsioone toetavad tõenäolisemalt need üksikvanemad, kellel on kõrgharidus (vt andmemudelit lisas 1.8).

Kolmandik vastajatest aga tõdeb (30%), et elatisabi fond ja elatisnõude üleminek riigile ei paneks elatisvõlgnikke oma kohustusi paremini täitma:

"Kodanikuna ma ei tunne, et riik on aitav organ antud juhtumites - kõik seadusega ettenähtud võimalused on läbitud, et survestada teist vanemat ka osalema laste ülalpidamises, kuid kohtuotsuse mittetäitmine juba näitab, kui tühiseks seda peetakse, kuna parajalt tugevaid piiranguid ei järgne. Süüdimatult saab kohtuotsust eirata - seega ei näe, et elatisnõude riigile üleminek aitaks kuidagi üksikvanemal kergemini hakkama saada, [sest] miks peaks mittemaksja hakkama ühtäkki riiki kartma, kui senised vahendid survestamiseks on jõuetud?"

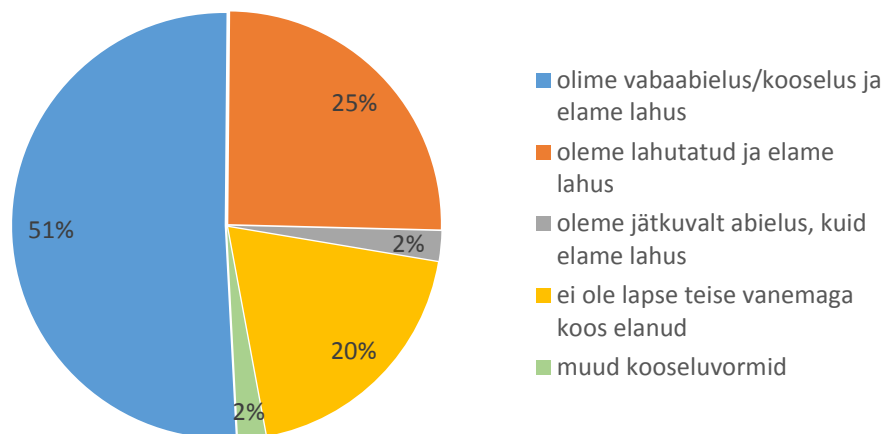
Lisaks arvatakse, et uued sundvõtted võivad panna elatise maksmisest kõrvalehoidja veelgi rohkem peitma või salgama, ning et laiemas plaanis tuleks alustada hoopis ühiskondliku mõtteviisi muutusega, mis käsitleks nii naist kui ka meest mõlemat võrdse partnerina ja kohustusega oma laste ees.

3.9. Ülevaade sihtrühmast: üksikvanema üldine elukorraldus ja toimetulek

Uuringus osales kokku 676 üksikvanemat. Neist 614 olid naised, kelle peres kasvab keskmiselt 1 kuni 2 last (sealhulgas kasulapsed). Ligi pool vastanutest on vanuses 31-40, 27% vanuses 41-50, 23% vanuses 18-30 ja 3% üle 50 eluaasta. Tööalaselt on kolmveerand vastuist tööturul hõivatud ning veerand kas töötud, mittetöötavad või tegelesid õpingutega. Suur osa vastuist on Harju, Tartu ja Pärnu maakonna elanikud, kuid valim katab ka kõik teised maakonnad ning suuremad linnad, sh mitmed väikeasulad. Teiste hulgas olid esindatud ka üksikud väliseestlased. Valim ei ole täielikult esinduslik Eesti elanikkonna suhtes, kuna uuringus keskendutakse ainult eesti rahvusest vastajale, ning mõnevõrra on üle-esindatud kõrgharidusega üksikvanemad (vt täpsemalt meetoodikat lisas 1).

Üks neljandik üksikvanematest on lapse teisest vanemast lahutatud (25%), pooled (51%) on olnud vabaabielus/kooselus ja elavad nüüd lahus ning 20% vanematest pole lapse teise vanemaga koos elanud (joonis 12).

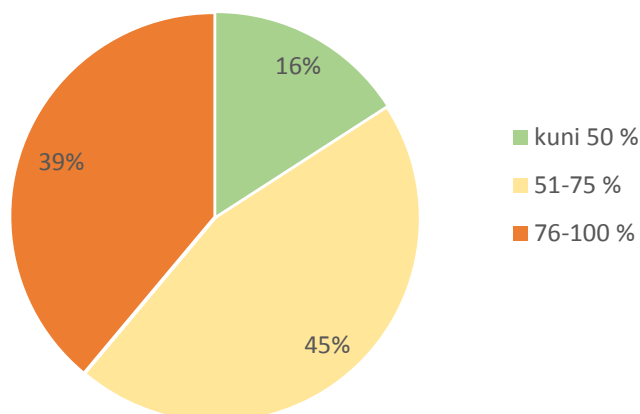
Joonis 12. Kooseluvorm lapse teise vanemaga

Oma praeguselt kooseluvormilt on valdav enamus üksikvanemaid vallalised (75%), vabaabielus on 17% ning uues abielus ligikaudu 8% vastanutest. Regressioonianalüüs indikeerib huvitavat tulemust, et nende üksikvanemate ees, kes pole teise vanemaga kunagi koos elanud, pole ka suurema tõenäosusega elatise võlgnevust. Tinglikult võib väita, et need üksikvanemad, kes pole teise vanemaga koos elanud, pole ka elatist taotlenud (ehk see on jäänud korraldamata, kuna vanemad pole tahtnud omavahel tegemist teha, kontakt puudub vmt). Tulemused näitavad üldjoontes aga ka seda, et kohtusse pöörduvad valdavalt need, kes on varem koos elanud, ning nende seas on omakorda oluliselt suurema tõenäosusega kohtusse pöördunud lapsevanemad, kes on olnud omavahel abielus (vs need, kes on olnud lihtsalt kooselus).

Üksikvanemana lapse kasvatamine on sageli raskendatud ning ka varasemad uuringud näitavad, et märkimisväärne osa üksikvanemaid elab vaesusriskis. Käesoleva küsitlusuuringu tulemused kinnitavad, et toimetulek on kõige raskem hinnanguliselt 39% üksikvanematest - nende kuusissetulekust läheb 76-100% eluasemekulude ja toidu peale (joonis 13). Silmas tuleb pidada, et see kulu ei sisalda muid lapsega seotud kulutusi, näiteks trennirahad, kulutused riiete, mänguasjadele vmt, mis lisavad leibkonnale omakorda veel täiendava kulu.

Joonis 13. Ühe kuu sissetuleku kulutused eluasemekulude ja toidu peale

Lisaks näitab regressioonianalüüs seost selle vahel, et mida väiksemas mahus ja ebaregulaarsemalt täidab teine vanem lapse ülalpidamiskohustust, seda tõenäolisemalt kulub üksikvanemal suhteliselt suurem osa igakuisest sissetulekust eluasemekulude ja toidu peale (vt andmemudelit lisa 1.9). Teisisõnu - elatise maksmine või mittemaksmine teise vanema poolt on otseses seoses üksikvanema toimetulekuga, ehk kui teine vanem maksab ebaregulaarselt või väheses mahus, jääb üksikvanemal eluasemekulude ja toidu kõrvalt vähem raha üle.

Seega tuleb siinkohal veelkord tähelepanu pöörata olulisele asjaolule, et elatis ei ole tühine summa, mis üksikvanema ja lapse elu kuidagi ei mõjuta, vaid teise lapsevanema poolne regulaarne rahaline toetus on vahetu tegur, mis määrab otseselt olulise hulga üksikvanemate igapäevase toimetuleku.

4. Järeldused ja soovitused

4.1. Soovitused olukorra parendamiseks

- ✚ **Võimestada ja julgustada üksikvanemaid oma ning lapse õiguste eest seisma**, kuna ligi kolmandikul uuringus osalejatest puudub kas pealehakkamine või julgus kohtu poole pöörduda.
- ✚ **Jätkata elatisabi fondi tegevuse ettevalmistamist**, kuna paljude üksikvanemate jaoks on see ainus reaalne võimalus vaesusrisiki vältimiseks. **Sanktsioonide rakendamisel** elatisabivõlgnikele on oluline hinnata neid proportsionaalselt maksimisest kõrvalehoidva isiku töökoha, töötamiseks vajalike vahendite (nt autojuhiloa) jmt suhtes.
- ✚ **Tagada senisest tõhusamad viisid info kättesaadavuse suurendamiseks**, kuna väga suur osa uuringus osalejatest ei tea, kuidas oma õiguste eest seista. Näiteks ei tea pooled kohtusse pöördunud üksikvanemad, kuidas elatisabi taotleda, samuti peab (eksklikult) suur osa vastanutest isaduse tuvastamise protsessi liigselt kalliks ja keeruliseks. Sh tuleb info suunamisel sihtrühmale arvestada neid kanaleid, kust üksikvanemad reaalset infot otsivad ja abi saavad (nt perefoorumid).
- ✚ **Parendada nõustamisteenuse kättesaadavust**, abistamaks üksikvanema toimetulekut ja juriidilistes toimingutes, sh ka valdkondades, mis puudutavad mitte-rahalist poolt: näiteks psühholoogiline nõustamine teise vanema poolse manipuleerimise, vaimse vägivalla jmt osas. Samuti tuleb pakkuda nõu teemadel, kuidas lapsele endale olukorda kõige paremini selgitada: näiteks, miks lapse teine vanem lapse elus ei osale, miks ei suhtle, kas ei hooli jmt.
- ✚ **Süsteemiseerida info ning luua interaktiivne, atraktiivne ning kasutajasõbralik online-skeem** peamiste üksikvanematega seotud probleemide ja küsimuste kohta, mis lihtsustaks olulisel määral informatsioonist arusaamist ja mõistmist ning vähendaks huvikaitseorganisatsioonide nõustamiskoormust.
- ✚ **Kaaluda elatisabi fondi kaudu nõutava rahasumma suurendamist elatusmiinimumini (2016: 215 eurot)**. See välistab olukorra, kus võlgnikult raha sissenõudmine toimub kahe võlausaldaja poolt - riik, kes on eelisolukorras ning last kasvatav vanem, kelle jaoks muutub teise poole võlasumma kättesaamine probleemsemaks, nõrgemas seisus.
- ✚ **Pakkuda senisest enam psühholoogilist nõustamist mõlemale vanemale ühiselt**, kes saaksid koos nõustajaga elatise küsimuse selgeks rääkida ja sellest tulenevalt vältida kohtusse minemist. Kohtuprotsessi algatamine võib olla eelkõige üksikvanemale ja sageli ka lapsele kurnav protsess ning lepitusmenetlus võib olla üheks toimivaks instrumendiks lapse parimate huvide kaitsel.
- ✚ **Keskenduda arusaamade muutmisele lapse ja lapsevanema rollist ühiskonnas**, eelkõige meeste hulgas. Samas teadlikkuse tõstmine on pikaajaline protsess ning kampaania korras ühekordsed tegevused sageli ebatõhusad. Üheks võimalikuks alguspunktiks võib olla fookus selgitustööl, et peresse sündinud lapse osas on *mõlemal* vanemal *ühine* hooldusõigus ja vastutus. Teine oluline fookus on teadlikkuse tõstmine vaesusriskist - ehk sellest, kuidas elatise mittemaksmisel on otsene ja vahetu mõju lapse elukeskkonnale ning tema tulevikule. Samuti on vajalik teha selgitustööd, kui suured on reaalsed kulutused lapse peale.
- ✚ **Tõhustada kohtutäiturite tööd**, selgitades ühelt poolt üksikvanemale, milline on kohtutäituri tegevuse piirid ja ulatus. Teisalt tuleb koolitada kohtutäitureid andmaks üksikvanematele selged, objektiivsed ja konkreetsed hinnangud juhtumi lahendamiseks - tõhustada tuleb nn ootuste juhtimist -, kuna kohtutäiturite tööd hinnatakse uuringus osalejate hulgas kõige negatiivsemalt.

- ✚ **Võidelda efektiivsemalt varimajandusega**, et tulu varjamine oleks võimalikult keeruline. Lisaks tuleb arendada riikidevahelist koostööd ehk piirideülest täitevmenetlust, lihtsustamaks välismaal elavalt elatisrahavõlgnikelt elatisraha kättesaamist. Lisaks tuleb muuta ühiskonnas suhtumist võlgu olemisest - kui millestki mitte taunimisväärsest - tervikuna.
- ✚ Pikemas perspektiivis tasub kaaluda senisest enam **lapse enda ülalpidamiskohustuse peatamise rakendamist selle vanema ees, kes last üldse ei toeta ega lapse elus ei osale**. See välistab olukorra ja leevendab üksikvanemate kartusi, kus teine lapsevanem võib ilmuda peale lapse täiskasvanuks saamist tagasi ja nõuda - nüüd juba lapselt - enese hooldamist. Suuresti puudutab see olukord varata võlgnikke.
- ✚ **Sõnastada selgemalt elatisabifondi pikemajalised eesmärgid** - kui suur osakaal peaks olema elatisabifondi nõ tagasi toodud/nõutud rahal, mis juhtub elatisnõude formaal-juriidilise poolega, kui nõue läheb üle elatisabifondi?
- ✚ **Kaaluda nende üksikvanemate, kelle lapsel isakanne puudub, toetamist võrdsetel tingimustel teiste üksikvanematega**, kuna pooltel juhtudel puudub isakanne bioloogilise isa vastuseisu tõttu. Antud olukordi tuleb lahendada aga juhtumipõhiselt, kuna olukorrad on sageli mitmetahulised ning nime puudumine võib olla soositud mõlema bioloogilise vanema poolt.

4.2. Soovitused jätku-uuringu läbiviimiseks

Käesolev küsitlusuuring on esmakordne selletaoline pilootuuring Eestis, mille üheks sihiks lisaks esmase ülevaate andmisele oli ka tuvastada üksikvanematega seotud teemavaldkonnad, mis vajavad veel edasist süvitsi uurimist. Tulenevalt uuringu ettevalmistamise ja läbiviimise käigust ning tulemustest, soovitame läbi viia jätku-uuringud täiendavate teemade analüüsimiseks. Täpsemalt soovitame:

- ✚ Viia läbi uuring teise, lahuselava lapsevanemate sihtrühma hulgas, tuvastamaks nende endi seisukohad elatise mitte-maksmise või lapse kasvatamisest kõrvalehoidumise osas.
- ✚ Viia läbi uuring venekeelse sihtrühma hulgas võrdlemaks tulemusi eestikeelse üksikvanemate sihtrühmaga, seades sh eraldi rõhuasetuse Ida-Virumaa olukorra kaardistamisele.
- ✚ Viia läbi uuring internetti aktiivselt või mitte üldse kasutava sihtrühma ning sügavas vaesusriskis ja sotsiaalselt passiivsete üksikvanemate hulgas. Nende isikuteni jõudmiseks tuleb teha pikaajalist koostööd kohalike sotsiaaltöötajate, kohtutäiturite, advokaatide, naiste varjupaikade jt huvikaitse organisatsioonidega. Sealhulgas tuleb eraldi rõhuasetus seada linn vs maapiirkond erisusele võimalike struktuursete ning protseduuriliste takistuste tuvastamiseks.
- ✚ Viia läbi uuring üksikvanematest eestkostjate hulgas, sh nii füüsilisest (nt vanavanemad) kui ka juriidilisest (kohalik omavalitsus, asenduskodu vmt) isikust eestkostjate hulgas.
- ✚ Viia läbi täiendav kvalitatiivne uuring (süvaintervjuud) üksikvanemate hulgas, tuvastamaks teise vanema poolt rakendatavad detailselt skeemid maksmisest kõrvalehoidmiseks või keerukate üksikjuhtumite tuvastamiseks ning süstematiseerimiseks.

LISA 1: KÜSITLUSUURINGU METOODIKA

Küsimustik ja andmekogumine

Küsimustik töötati välja sekundaarandmetele tuginedes. Enne küsimustiku avalikustamist piloteeriti küsimusi 1 nädal sihtrühma kuuluvate inimeste ehk üksikvanemate ning seotud institutsioonide esindajate hulgas. Vastavalt saadud tagasisidele korrigeeriti mõningaid küsimusi erinevate vastusevariantide lisamise läbi. Küsimustik tõlgiti ka vene keelde.

Andmete kogumine toimus vahemikus 29. jaanuar – 9. märts 2016.

Küsimustikku levitati elektroonselt järgmistele asutustele: MTÜ Üksikvanema Heaks, Eesti Ettevõtlike Naiste Assotsiatsioon, Lions naisteklubi, Tallinna ema ja lapse varjupaik, Pärnu naiste varjupaik, Tartu naiste varjupaik, Eesti Naiste Varjupaikade Liit (ENVL). Samuti paluti küsimustikku jagada Ida-Virumaal Narva Kolledži töötajate kaudu, Advokatuuril ning Sirje Must advokaadibürool ning Kohtutäiturite Koja kaudu. Sotsiaalmeedia vahendusel jagati informatsiooni gruppide Virginia Woolf Sind ei karda, Naistetugi, Naiste Varjupaik, Balti Uuringute Instituudi ning teiste olulisemate huvirühmade FB lehekülje vahendusel.

Kohalikest omavalitsustest pöördui Tartu, Maardu, Paldiski, Pärnu, Haapsalu, Kiviõli ja Valga linna ning Räpina, Harku ja Tapa valla sotsiaaltöötajate, sotsiaalnõustajate või lastekaitsespetsialistide poole. Lisaks pöördui kõikide Ida-Virumaa kohalike omavalituste poole eesmärgiga jõuda rohkemate vene keelt kõnelevate isikuteni. Küsimustikku paluti edastada Ida-Viru maavalitsuse, Aseri Vallavalitsuse, Avinurme, Iisaku, Illuka, Jõhvi, Kohtla valla, Kohtla-Järve, Kohtla-Nõmme, Lohusuu, Lüganuse, Narva, Narva-Jõesuu, Sillamäe, Sonda vallavalitsuse, Tudulinna ning Vaivara sotsiaaltöötajatel, sotsiaalnõustajatel või lastekaitsespetsialistidel.

Valim

Uuringus osales kokku 676 üksikvanemat. Kuigi küsimustik oli kättesaadav nii eesti- kui venekeelsena, oli venekeelsele küsimustikule vastajaid 39, mistõttu on käesolevas analüüsis teadlikult keskendunud vaid eesti keelt kõneleva elanikkonnale. Representatiivse venekeelse vastajaskonna kättesaamiseks on andmekogumiseks vajalik kasutada teisi täiendavaid meetodeid, sh silmast-silma inimeste värbamist ning pikaajalisemat reklaami venekeelses inforuumis. Küsitlusuuringu piiratud aja ja vahendite tõttu seda ei rakendatud. Samuti on käesolevad küsitlusuuringus esindamata inimesed kellel on vähene või puudub üldse võimalus arvuti kasutamiseks. Seepärast ei ole valim täielikult esinduslik Eesti elanikkonna suhtes, kuna naissoost, eesti rahvusest, kõrgharidusega ning internetile ligipääsuga üksikvanemad on valimis üleesindatud. Kogu analüüsi, tulemuste selgitamise ning järelduste tegemise juures on kõikide nende asjaoludega aga täpselt arvestatud.

Andmed

Andmeid koguti veebiküsitluskeskkonna Surveygizmo kaudu. Küsimustikule laekus kokku 782 vastust, millest 610 olid täielikud ja 172 osalised. Osalised vastused sorteeriti ning alles jäeti ning valimi hulka arvati need, kus vastuselüngad tulenesid küsimustiku struktuurist või muudest sisulistest põhjustest. Eemaldatud on ka vastused, mis olid laekunud samalt IP-aadressilt, välja arvatud juhul, kui vastajate isikuis või vastustes oli sisulisi erinevusi (näiteks kaks tuttavat vastasid samast arvutist; või kui üks vanem täitis küsimustiku iga oma lapse kohta eraldi, mis oli metodoloogiliselt teatud juhtudel lubatud). Lõppvalimis on 676 üksikvanemat.

Andmete analüüsimine

Uuringu vastuste analüüsimisel on kombineeritud kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid meetodeid. Kõikide küsimuste vastusevariandid on ümber kodeeritud numbrilisteks väärtusteks ning teostatud kvantitatiivne analüüs andmetöötlusprogrammidega *Microsoft Excel* ja *IBM SPSS Statistics*. Kvantifitseeritud andmete

vaheliste statistiliste seoste uurimiseks on kasutatud sagedus- ja risttabeleid ning korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi. Mõnel juhul on sisult lähedased ja sarnaste jaotustega vastused liidetud üheks tunnuseks, et suurendada analüüsi üldistusastet ja ülevaatlikkust. Korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi tulemuste tõlgendamisel on lähtutud vastavalt Pearsoni korrelatsioonikordajatest ja regressioonikordajatest, arvesse on võetud ka tunnuste usaldusvahemikke ja statistilise olulisuse tõenäosusi. Regressioonimudelite kirjeldusastmete hindamisel on toetutud determinatsioonikordajate või Akaike ja Bayesi informatsioonikriteeriumide võrdlusele. Kuigi regressioonimudelitega testiti mitmeid erinevaid hüpoteese ning võimalikke seoseid, on uuringus välja toodud vaid need tunnused, mille omavahelised seosed on loogilised ja statistiliselt usaldusväärsed. Siiski on mõnel juhul arvestatud ka statistilisi seoseid, mis jäävad napilt välja konventsionaalse statistilise usaldusväärsuse 95% piiridest, kui tulemused on tugevalt põhjendatud kvalitatiivse info või varasemate teadmiste alusel.

Kvalitatiivset kodeerimist on kasutatud küsimuste puhul, kus vastaja sai lisaks etteantud vastusevariantidele vabas vormis pikemalt arvamust avaldada. Kvalitatiivse analüüsi tulemused toetavad ja aitavad tõlgendada statistilise analüüsi tulemusi.

Järeldused

Korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi alusel tehtud järeldused põhinevad statistiliselt usaldusväärsel tulemustel, kuid tulenevalt valimi struktuurist kehtivad antud valimi piires ehk uuringus osalenud inimeste kohta. Järeldusi on võimalik laiendada kogu Eesti elanikkonnale, kuni need on kooskõlas loogiliste ja teoreetiliste eeldustega või varasemate sarnaste uuringute tulemustega.

LISA 2: KÜSITLUSUURINGU REGRESSIOONITABELID

Andmemudel 1.1				
Sõltuv tunnus: teine vanem maksab elatist regulaarselt ja täies mahus				
Parameeter	Regressioonikordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	1,770	,000	1,569	1,972
Üksikvanem töötab	,203	,069	-,016	,423
Üksikvanem õpib	-,395	,118	-,892	,101
Üksikvanem on töötu	,281	,120	-,073	,636
Üksikvanem töötab ja õpib	,015	,962	-,612	,642
Üksikvanem on mittetöötav (lapsehoolduspuhkusel, töövõimetus pensionär vm)	0 ^a	.	.	.

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.2				
Sõltuv tunnus: teine vanem on lapse kasvatamisel osalev ja toetav				
Parameeter	Regressioonikordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	,734	,000	,519	,950
Üksikvanem elab koos partneriga	-,206	,028	-,389	-,022
Üksikvanem elab ilma partnerita	0 ^a	.	.	.
Teine vanem maksab elatist regulaarselt ja täies mahus	,868	,000	,769	,967

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.3				
Sõltuv tunnus: teine vanem maksab elatist regulaarselt ja täies mahus				
Parameeter	Regressioonikordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	,768	,000	,537	1,000
Teine vanem elab Eestis	,184	,070	-,015	,383
Teine vanem elab muus Euroopa Liidu riigis	0 ^a	.	.	.
Teine vanem on lapse kasvatamisel osalev ja toetav	,441	,000	,382	,500

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.4				
Sõltuv tunnus: üksikvanem on taotlenud kohtu kaudu elatise väljamõistmist				
Parameeter	Regressioonikordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	,325	,373	-,389	1,039
Üksikvanemal läheb 76-100 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	-,718	,007	-1,244	-,192
Üksikvanemal läheb 51-75 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	-,388	,142	-,908	,131
Üksikvanemal läheb kuni 50 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	0 ^a	.	.	.
Üksikvanemal on kõrgharidus	,914	,003	,312	1,516
Üksikvanemal on kesk-eriharidus või kutseharidus	,538	,092	-,088	1,164
Üksikvanemal on keskharidus	,023	,947	-,645	,691
Üksikvanemal on põhiharidus

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.5		
		Üksikvanema haridustase
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi pereliikmega	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,074
	Vea tõenäosus	,078
	Valimi suurus	567
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sõbra või tuttavaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,005
	Vea tõenäosus	,910
	Valimi suurus	561
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötajaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,142**
	Vea tõenäosus	,001
	Valimi suurus	522
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sotsiaalkindlustusametnikuga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,118**
	Vea tõenäosus	,008
	Valimi suurus	507
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi juristiga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	-,028
	Vea tõenäosus	,516
	Valimi suurus	536
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi kohtutäituriga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,163**
	Vea tõenäosus	,000
	Valimi suurus	526
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi psühholoogi/nõustajaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	-,016
	Vea tõenäosus	,718
	Valimi suurus	507

.. Korrelatsioon on usaldusväärne nivool 0.01.

Andmemudel 1.6		
		Teise vanema elatise võlgnevus aastates
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi pereliikmega	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,220**
	Vea tõenäosus	,000
	Valimi suurus	288
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sõbra või tuttavaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,136
	Vea tõenäosus	,021
	Valimi suurus	287
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötajaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,061
	Vea tõenäosus	,312
	Valimi suurus	272
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi sotsiaalkindlustusametnikuga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,053
	Vea tõenäosus	,392
	Valimi suurus	258
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi juristiga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,105
	Vea tõenäosus	,084
	Valimi suurus	273
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi kohtutäituriga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	-,189**
	Vea tõenäosus	,002
	Valimi suurus	277
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi psühholoogi/nõustajaga	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,140
	Vea tõenäosus	,024
	Valimi suurus	259
Üksikvanem on arutanud elatise küsimusi internetis	Pearsoni korrelatsioonikordaja	,109
	Vea tõenäosus	,074
	Valimi suurus	271

.. Korrelatsioon on usaldusväärne nivool 0.01.

Andmemudel 1.7.1			
Sõltuv tunnus: üksikvanem on kuulnud loodavast elatisabi fondist			
Parameeter	Regressiooni-kordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)

			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	,680	,020	,107	1,253
Teisel vanemal pole elatisvõlgnevust	-,391	,035	-,755	-,028
Teisel vanemal on elatisvõlgnevus	0 ^a	.	.	.
Üksikvanemal on kõrgharidus	,734	,021	,112	1,357
Üksikvanemal on kesk-eriharidus või kutseharidus	,483	,145	-,167	1,132
Üksikvanemal on keskhariidus	,436	,223	-,266	1,139
Üksikvanemal on põhiharidus	0 ^a	.	.	.

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.7.2				
Sõltuv tunnus: üksikvanem arvab, et tema lapsele/lastele oleks elatisabi fondist suurt abi				
Parameeter	Regressiooni-kordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	-,203	,453	-,734	,327
Teisel vanemal pole elatisvõlgnevust	-1,558	,000	-1,911	-1,206
Teisel vanemal on elatisvõlgnevus	0 ^a	.	.	.
Üksikvanemal läheb 76-100 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	1,116	,000	,549	1,684
Üksikvanemal läheb 51-75 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	,650	,022	,093	1,208
Üksikvanemal läheb kuni 50 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale	0 ^a	.	.	.

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.7.2				
Sõltuv tunnus: üksikvanem arvab, et elatisraha maksmisest kõrvalehoidjatele ette nähtud sanktsioonid on õigustatud				
Parameeter	Regressiooni-kordaja	Vea tõenäosus	Regressioonikordaja usaldusvahemik (95%)	
			Alumine piir	Ülemine piir
Vabaliige	,441	,122	-,118	1,001
Teisel vanemal pole elatisvõlgnevust	-,783	,000	-1,131	-,436
Teisel vanemal on elatisvõlgnevus	0 ^a	.	.	.
Üksikvanemal on kõrgharidus	,902	,004	,293	1,510
Üksikvanemal on kesk-eriharidus või kutseharidus	,323	,314	-,305	,950
Üksikvanemal on keskhariidus	,808	,023	,113	1,504
Üksikvanemal on põhiharidus	0 ^a	.	.	.

^aTaustakategooria

Andmemudel 1.9		
		Üksikvanemal läheb 76-100 % kogu kuusissetulekust eluasemekulude ja toidu peale
Teine vanem maksab elatist regulaarselt ja täies mahus	Pearsoni korrelatsioonikordaja	-,221 ^{**}
	Vea tõenäosus	,000
	Valimi suurus	425

^{**} Korrelatsioon on usaldusväärne nivool 0.01.

English summary

There are approximately 42 000 single parents in Estonia who have a right to receive the maintenance allowance (*alimony*) from child's other parent. At the same time, the number of obligors in the maintenance claim not performing the maintenance obligations - i.e. other parents not paying the allowance - is more than 12 000 persons. Not performing of the maintenance obligation by the other parent - both material as well as non-material support and help - may increase substantially the risk of children falling into poverty and affect directly the quality of life of a child.

This research report maps the profile of single parents in Estonia. The goal is to obtain more information about the situation of single parents in Estonia and about the problems related to the maintenance of children by other parents. This is the first pilot study of the sort conducted in Estonia in this scale, covering the situation of single parents and identifying areas that need more in-depth research. The study consists of two main parts: qualitative desk-research based on the previously conducted similar studies and quantitative survey among the target group of single parents. The report concludes with the policy recommendations as well as recommendations for the further research.

Based on the results, we identify the following main conclusions on the situation of single parents:

- The active and regular participation by other parents befall upon only the tenth of the children of single parents.
- The payment of maintenance is demanded through the court by 40% of the single parents. The voluntary payment of maintenance or payment based on mutual agreement is concluded among 32% of single parents.
- However, the real payment of the maintenance takes place fully and regularly only in 1/3 of the cases. In other cases the payment is completely missing, or is taking place inconsistently: the sum varies significantly from month to month, the regularity of payment varies across years (one month is paid, another month is left unpaid; the payment is made only when reminding etc), or the sum has remained the same over long period of years, without considering the rise in the costs of living.
- Although 1/3 of the non-payers are doing so due to the constraints of the circumstances (are unemployed or the real income is sufficient only for the maintenance of him/herself), 41% are cases those where the non-payment is principled. I.e. the situations in which the other parent fundamentally refuses to pay. These are also the group of other parents who - for the sake of avoiding the payment or to pay it only in a limited degree - hide their real income and assets.
- Quarter of single parents (27%) have not yet made any arrangements with the other parent in order to specify the order of maintenance for their children. Quarter of them do not want any contact with the other parent for different reasons, another quarter presumes that the other parent is anyway not capable for the payment of maintenance, quarter have not identified the biological father (fatherhood) of the child, and the rest have not arranged it for several other reasons.
- 40% of the single parents have approached court to collect maintenance from the other parent. Half of them (53%) have not applied for the further maintenance allowance by the state, and do not know how to do it. The services of bailiff have been used by 62% of the parents approached the court, yet the real help has been received by about the half of these single parents. The respondents are most satisfied with the help provided them by the lawyers (2/3 of the respondents), less satisfaction is with the social security officials (30%), bailiffs (31%) and social workers / child protection specialists (38%).
- One third of the single parents are satisfied with the work of the court, another third gives an average rating and one third are completely not satisfied with the work of the court or with the results.

- Approximately one third of the single parents who have not approached court reason it by not having enough go-ahead or commencement, or who think that the attendance in court would be too costly and expensive. Another group of single parents not going to court are the ones who have been threatened with the violence by the other parent (5%) or who do not go to court due to other warnings by the other parent (16%): threats to take away the child, threats to oust from the apartment, or who fear other possible actions by the other parent.
- In the cases where there is no judicial/legal obligation for the maintenance of the child, the reason behind majority of these cases is the missing of the name of father on the birth certificate. Half of these cases are explained by the opposition of the father to include his name on the birth certificate (56%). In quarter of cases the mother herself does not want to share the life and raising of child with the father, and 15% of the cases the father's name is missing due to mutual agreement between both biological parents.
- The awareness of the state maintenance allowance foundation ("Elatisabi fond ") is quite high: 69% of the single parents have heard about the foundation. Less than half (43%) of the single parents consider the foundation to be useful for their children and only one tenth are on the opinion that the planned maintenance allowance of 100 EUR paid by the stat is sufficient for the child. However, slightly over the half agree with the measures and sanctions targeted to non-payers as proposed by the foundation, yet carefully assessing that the sanctions have to be indeed flexible and in accordance with the specifics of the other parent's work or situation.
- After becoming a single parent, 75% continue raising the child alone, without a (new) partner. Strong supportive network is possible to be used only for the 35% of single parents (the main supporters in these cases are child's grandparents or a new partner). Thus 65% of the single parents raise the child alone and without having any substantial support or help from anyone else.
- The regression analysis shows that the sum of the allowance is not a trivial amount of money, which does not influence the life of a child or the single parent – modelling shows the less the other parent fulfils the duty of the maintenance towards the child, the higher the single parent's monthly costs on housing and food. Thus, the regular payment of the allowance by other parent is a direct factor that directly influences the living and livelihood of a great number of single parents.